

Дагъыстанлы къатын 6/2020

ISSN 0132-9626

Кумькский

ЭСДЕЛИК

НЕГЪАКЪ
ОЪТМЕГЕН
ЯШАВ

БИЗИН ЯКЪЛЫЛАР

ТАМАША
АГЪЛЮ

ЮБИЛЕЙ

МУЗЕЙНИ
ШЫПЛЫКЪ
КЪУРШАСА ДА...

КЪЫСМАТ

АНАНЫ
НАСИБИ

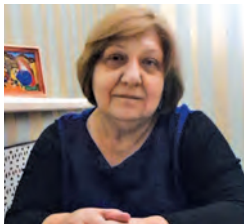

Марат М. Зима в горах.

Даим сизин буланбыз!

Бу 2020-нчы йылны ахырынчы гюнлери етишип гелди. Натижалар, гьасиллер чыгъара туруп, биз оьз-оьзюбюзге соравлар беребиз. Оьтген йыл бизин редакция учун нечик йыл болуп токътады? Не затны тас этдик, нени тапдык? Гелеген йылишибизни нечик кьурма герек?..»

Пандемияны биринчи толкьунлары республиканы бары да халкына тагьсир этди. Аврувгъа тарыгъанланы, оьлгенлени санаву гюн сайын арта барагъанына, больницаларда ерлер, кьорувчу маскалар, халатлар, дарманлар етишмейгенине, халкыгъа заманында герти гьал билдирилмейгенине сизин булан бирче талчыгъа эдик...

Журналны редакциясы савлай 5-нчи номерин на-март вирусгъа кьанын-жанын аямай кьаршы ябушгъан врачлагъа, медсестралагъа, санитарлагъа «Скорый помощну» гьайдавчуларына багъышлангъан эди. Тобукьдан туруп олагъа разилигибизни, баракалла-бизни билдиребиз.

Арекеде туруп ишлейген кьайдагъа чыкьсакъ да, журнал оьзюню ишчи барышындан таймады, алда йимик графикге гьере чыгъып турду. Шо буса бютюн коллективни кьаныгъывлу чалышывуну натижасында амалгъа гелди. Бизге инг алдын журналыбызны сюе-ген, гьар номерин сабурсуз кюйде кьаравуллайгъан, герти кьурдашларыбыз, охувчуларыбыз ругъ ва гюч бере эди. Гьаригиз бизин учун аявлусуз. Кьеплеригиз

булан биринчилей таныш болабыз, кьеплер «Дагъыс-танлы кьатынны» охуйгъаны хыйлы йыллар бола. Ишибизни камиллешдирмек учун, журналны дагъы да кьужурлу ва ренкли этмеге, янгы атланы арагъа чыгъармагъа, сизин олар булан таныш этмеге, Да-гъыстанны маданиятына ва тарихине багъышлангъан макъалаланы санавун артдырма хыялыбыз бар.

Пандемия булан байлавлу билдирилген карантин редакцияны кьуллукъчуларына охувчулары булан алда йимик ёлугъувлар оьтгермеге имканлыкъ бер-меди. Буса да, гьар тюрлю талаплар кемитилгенде, аз заманны ичинде биз республиканы хыйлы ра-йонларында, юртларында болдукъ, хыйлы чараларда ортакъчылыкъ этдик. Охувчуларыбыз булангъы бай-лавлукъ уьзюлмесин учун эркин кюйде Интернетни, сайтыбызны кьоллап турдукъ. «Дагъыстанлы кьа-тынгъа» ватандашланы янындан тергев гючленгенин журналыбызны тиражы артгъанлыкъ да исбатлай. Биз пачалыкъ планны артыкъ этип толтургъанбыз.

Аявлу кьурдашлар! Янгы 2021-нчи йылда да биз сизин булангъы ёлугъувланы кьаравуллайбыз! Янгы йыл барыбыз учун сююнчлю, рагъмулу ва берекетли йыл болсун!

Даим сизин буланбыз!

Ажа АБДУРАГЪМАНОВА

НОМЕРДЕ БАР:

ТАМАША АГЬЛЮ

– Яшырып да не этейим, кьаты-ным етим кьалгъан яда ата-анасы ташлагъан яшны алайыкъ деп кьеп заман тилеп турду. Мен не буса да бир кьараргъа гелип болмай тура эдим. Бойнубузгъа нечик уллу жаваплылыкъны алма тюшежегин англай эдим. Сонг нечик де, бир яшгъа рази болдум, – деп иржая ол... 5

БАРЫ ДА АКЪУБАЛАРЫН ЧЕКГЕН

«Балики, ёлдаш Сталин анамны ка-гъызларына жавап берер бугъай?» – деп ойлаша эдим. – Атамны бир айыбы да ёкъ чу. Шо уллу хата. Сталин атамны яхшы таный чы, унутуп битмегендир. Балики, ону бизге, яшлагъа, сама языгъы чыгъар бугъай?» 14

МУЗЕЙНИ ШЫПЛЫКЪ КЪУРШАСА ДА...

– Бир нече йыл алякьда, А.Тахо-Години атындагъы Милли музей янгы биналагъа гьечдю. Янгы дегенде, XIX асрудан кьалгъан атлантлары булангъы гьезел, эркин, барыбызгъа да белгили бина. Къарагъыз чы, нечик музей шоссагъат тюрленип кьалды. Европа музейлерден кьалышмай. 7

ЯШАСЫН КЮСЮМ БИЙКЕБИЗ!

– Кюсюм бажив кьошулгъан той-ларыбыз, мажлислерибиз айрыча кьужурлу, шат бола. Тузу-бурчу, бырынгъы адат-кьылыгъыбыз булан бир той этип кьоя да ол. Шатлыкъгъа шатлыкъ кьошула. Ону масхараларына кюлей туруп, нечакъы завх этебиз. О билмейген зат ёкъ. Аргъан да согъуп, арив йырлап да бажара. 34

Негъакъ Оътмеген Яшав

Патиматгъа оъзюню суратын журналыбызны биринчи жылтында гёрмеге къыснат буюрмагъандыр. Макъала номерге гъазирленип турагъанда, бизге ону доскъардашындан бек къайгъылы, авур хабар етишди. Аврув булангъы кёп йыллыкъ «тогъатартывда» ону юреги чыдамады, Патимат чакъсыз бу дюньядан гетди. Тек ону бары да умутлары яшавгъа чыгъажагъына инанма сюебиз. Бизин тилевлерибиз, дуаларыбыз кёклеге етишсин...

Дагъыстанлы къатын дегенде, не йимик келпет гёз алдынга гелип токъттай? – деп, Патимат Геличова оъз-оъзюне сорав берип ойгъа бата. – Ата-бабаларыбызда болгъан аминлик ва оъктемлик, тавакаллыкъ ва чыдамлыкъ, игитлик ва илиякълылыкъ гъалиги къатынгишилеге де варисликге къалгъандыр деп эсиме геле. Бугюнлер олар арагъа явлугъун ташлап, давланы токътатып болмай буса да, минг йыллар алдын йимик ожакъны сакълавчусу кюйде къалып юрюйлер.

Шагъарда турса да, амма Гергебил районну Дарада-Мурада деген ата юрту булангъы байлавлукъланы бир де уъзмеген Патимат башгъа кюйде болмагъа амал да ёкъ деп ойлаша. Ол тарыкъ болса, яшав талап этсе, бары да жаваплылыкъны оъзюне алып, ювукъ адамларын, агълюсюн гъар тюрлю балагълардан къроруп болажагъына инана гелген.

Патиматны республикада жамият чалышывчу, орус муаллимлени гъакъындагъы 2 томлукъ энциклопедияны автору гъисапда таныйлар. Ол оъз бойнуна гёнгюллю кюйде алгъан жамият борчларын къаныжаны булан дегенлей кюте, шону булан яшай ва гюч, илгъам ала.

АФГЪАН...

– Мен оъзюмню гележегимни медицина булан байларман деп яшдан берли умут эте эдим. Фельдшерге охума башлагъанда сююнчлеримни айтып битдирмеге де къыйын. Мен Уцкульда практикамын оьтгергенде, шонда мени болажакъ эрим эс этген. Башгъачалай айтгъанда, гёз салгъан (ол иржая). Ол нече де уялчан улан эди. Мен уюме къайтгъанда, ондан 8-нчи мартгъа къутлав открытка гелди. Тюбюне: «Сени Гъажингъ», – деп язылгъан эди. Мен

башлап шолай къутлавгъа тамаша болдум. Тек сонг бара-бара адамланы бир-бирине къайсы магнитден де гючлю тартагъан гъис бар экенин билдим. Шолай бизин умуми яшавубуз башланды. Тек агълю яшавну бары да леззетлерин толу кюйде сезмеге заман болмады. Эримни къанлы, къыргъынлы ватандаш дав юрюлюп турагъан Афгъанистангъа бакъдырдылар. Мен де ону артына тагъылып гетдим.

– Къркунчлу тюгюл эдими? – деп сорайман. – Къркунчлу эди, бек къркунчлу... Тек мени шону гёрсетмеге ихтиярым ёкъ эди. Нега тюгюл, янымда эрим бар эди. Огъар дагъы мюглетде не болажагъын бирев де билмей эди. Ол вертолётгъа минип, давлагъа-явлагъа учуп гетеген гюнлени эсге алагъанда, бугюн де сан-саным титиреп гете. Ол къайтгъанчагъа, гечелени кирпич къагъылмагъан кюйде оьтгере эдим. Амма Афганистанны оьтесиз къыйынлы шартларында да ожакъгъа ошагъан агълю отавну кърумагъа къарай эдим. Оьзге офицерлени къатынлары булан бирче эрлерибиз учун гъар тюрлю чараланы, шатлы ахшамланы оьтгере эдик.

Гъали бир мюглетге гёз алдынга гелтирмеге къара. 81-нчи йыл. Афгъан давну лап къызгъын вакътилер. О заман давлар нечакъыгъа узатылажагъын, къачан битежегин мекенли билгенлер ёкъ эди. Гюн-

ден гюн шолай узатылып туражакъ деп эсибизге геле эди. Ёкъ, мен бир затгъа да гъёкюнмей эдим, объёмно гъакъымда да ойлашмай эдим. Гъажим саялы юрегим талчыгъа эди. Биз турагъан гиччи уйню дёрт де тыш тамларына къайыр булан толтурулгъан къаплар къаплангъан эди. Къорувчуларсыз уьюнгден кёп аркеге чыкъмагъа ихтияр берилмей эди. Тек мен шо асгер къуллукъ экенин англай эдим, гъатта атышывлагъа, атылывлагъа уьйренчикли болуп къалдым.....

Генерал Омар Муртазалиев ва ону бек къоччакъ, сабур, даим бизин якълайгъан агълюсю Сакинат Магъамматовна булангъы ёлугъувлар да яхшы эсимде къалгъан.

Олар Мазари-Шарифде къуллукъ эте эди, бизин асгер бёлюк буса Шибегандда ерлешген эди. Эки де округ инг къоркъунчу ерлер деп гъисаплана эди. Гъар мюгълетде душман якъдан топ яда гюлле учуп гелмеге бола эди. Бир-бирде гечелер уьстюбюздеги опуракъны чечмей ята эдик. Биз шонда тургъан 3,5 йылны ичинде менде бир уллу, хас, айрыча ишни этемен деген ой тувмады. Госпитальда ишлей туруп, бизин яралангъан асгерчилерибизге ана да, къызардаш да болуп, гъалын къолайлашдырма къарай эдим, Ватанына эсен-аман къайтгъанын сую эдим.

Эр-къатын Геличовлар Дагъыстангъа къайтгъанда, хыйлы заман адатлы парахат яшавгъа уьйренип битмей тургъан. Сан яраны сав этмеге боладыр, амма юрек яраланы солкъ этмеге, олагъа эм тапмагъа обьтесиз къыйын.

–Депрессия не зат экенни шо заман билдим. Афгъанистан гъали де туюшлеримде гёрюне. Эсимде бар, онда турагъанда бир гезик Гъажи: «Сен сама уьюнге къайт. Арабыздан бирибиз сама сав къаларбыз», – деди. Ол янгыз мени ойлашмай эди, уьйде къалгъан эки гиччи къызыбызгъа да языгъы чыгъа эди ва бек сагъына эди. Озокъда, мен ону шо давда янгыз бир заманда да къоймажакъ эдим. Дагъы шо масъалагъа биз къайтмадыкъ. Ойларымны бир куйге гелтирейим деп, тикме ва сокъма уьйрендим.

БАШГЪА ЯШАВ

Геличовлар Афгъанистанда 1984-нчу йыл болгъанча къуллукъ этген. Олар къайтгъан сонг да совет асгерлер онда дёрт йыл тургъан.

–Эрме дагъы да къалма тилей эдилер, – деп эсге ала Патимат. –Тек мен парахат яшавгъа къайтмагъа заман болгъанын англай эдим. Йыллар гетип бары да зат бир ёрукъгъа туюшдю, уьй-эшигибизни тиздик, къызларыбызны оьсдюрге башладыкъ.

Патимат ДГУ-ну филология факультетин битдирген. Тек энниден сонг башгъалар йимик яшап болмажагъын англай. Давну акъубаларын сезгенлер барысы да шолай боладыр.

– Мен дёрт де якъдагъы дюньяны гёрмей, янгыз уьй къуллукъчугъа айланып къалмагъа гъазир туюшлю эдим. Жамиятны къыйнайгъан масъалаланы гъакъында ачыкъ лакъыр юрютер йимик гъакълашыв майданчалар болмаса ярамайгъанына туюшюндюм, – деп эсге ала Патимат. –Мен объёмно имканлыкъларымны къоллап, умутларымны яшавгъа чыгъармагъа суюдюм.

Патимат хыйлы заман адатлы медицина борчларын кютюп, ФСБ-ни санитар бёлюгюнде ишлеп тургъан.

Тек яшавда бир тюрлю алышынывлар болмагъа герек эди.

– Жамият къурумну ачмакъ деген ой шоссагъат тувулунмады. Хыйлы ойлашма туюшдю. Уьлкеде гъар адамны яшавуна таъсир этген агъвалатлар, алышынывлар болмагъа башлагъанда, инг алдын аналаны ва яшланы ихтиярларын якълама, оланы гъайын этмеге тарыкъ деген ой обълюгюнден гелди. Агълюде аманлыкъ болмаса, пачалыкъда да – аманлыкъ болмас. Оьзлеге онгайлы яшав излеп, республикадан сынавлу орус муаллимлер, инженерлер, агрономлар, напчылар гетме башлагъанда юрегим ярыла эди.

Муна шо заман оланы якълайгъандан къайры, бир заманлар анадан ерлерин къоюп, Дагъыстанны билим берив, юрт хозяйство, медицина ва оьзге тармакъларын аякъгъа тургъузмагъа кёмек этме гелгенлени атларын жамиятны эсине салмагъа гёз алгъа тутдум. Оланы гъаракаты булан тавлар элибиз янгыргъанын, яшнагъанын унутмагъа ярамай.

ОРУС МУАЛЛИМЛЕР

– Оланы республиканы ярыкъландырывчу, илму, экономика, маданият базасын къурувгъа этген къошумуна

кыймат бермеге де кыйын,—деп эсгере Патимат. —Мен гетген асруну 30-нчу йылларындан тутуп, Дагъыстанны юрт яшларын охутма гелген, тавларэлини къатынларыны кыйын кысыматын танглап, мунда озлени аглю черлерин тапгъан орус муаллимлени гъакъында айрыча китап чыгъармагъа къатты кюйде токъташдым. Патимат 2015-нчи йылда башлап чыгъаргъан китабында 150 муаллимни гъакъында маълуматлар берилген эди.

— Олагъа мен Афгъанистангъа гетеген вакътилерде йимик 18 – 23 йыллар бола эди. Олар башындан гечирген кыйынлыкъланы гёз алгъа гелтирмеге де кыйын. Башгъа табият, ѳтесиз четим шартлар, башлап англама кыйын авур хасияты булангъы адамлар, тамаша адатлар ва мердешлер...Амма бара-бара олар эларада озлеге инг де абур этилеген касбучулагъа айланалар.

— Китап охувчуланы арасында уллу сесленив тувдурду,—дей Патимат. — Магъа зенг этип, китапгъа кѳшулмай кълангъланы атларын эсиме салгъанлар кёп болду. Биринчи китапда башлангъан лакъырны узатмаса бажарылмайгъланы озлюгюнден ачык болду. Жаваплылык хыйлы артды. Дагъыстанны бары да район ва шагъар администрация-

лары, билим берив управлениелери булан байлавлукъ тутма тюшдю. Кёп янгы маълумат, суратлар жыйылды. Гёресен, экинчи тому бу йыл чыкъды. Китапгъа 3 мингден де артык муаллимни аты кѳшулгъан. Китапны тизилген, онгарылгъан кюйе де сёз тапма кыйын.

Патимат мурадына етишгенче озюне нечакъы заман, гюч харжлама тюшгенин айта турмады. Тек инче белли къатынгишиге шолай бары да якъдан мукъуятлы, уълкеде дагъы ёлукъмайгъан энциклопедияны амалгъа гелтирмек учун нечакъы тер тёмке тюшгенин англама кыйын тюгюл. Гъали ол Москвадагъы басмаханалар ва «Мосфильм» деген киностудия булан орус муаллимлени гъакъында бир нече фильм чыгъармагъа сёйлешген. Ондан къайры, Магъачкъаладагъы М.Горькийни атындагъы театрны сагънасында муаллимлеге багъышлангъан спектакль салынажакъ.

— Гёремисен, биз де къаравулламайгъан кюйде, адамлар озлени гъакъында билме тийишли нечакъы янгы атлар арагъа чыкъды. Патимат озюне проектин узатма хыял эте эди. Ол дагъы китапларында Дагъыстанда ишлеген инженерлени, энергетиклени, заводланы ва фабрикаланы ишчилерини

ва озге касбучуланы гъакъында язмагъа сие эди. Патиматны энциклопедиясыны гъакъында Москвада, Россияны озге шагъарларында да яхшы билелер ва дагъыстанлы жамият чалышывчуну ишине оър кыймат берелер. Алданокъ айтып къояйыкъ, энциклопедия Россияны пачалыкъ савгъатына гёрсетилген.

МЕНИ АГЪЛЮМ

Патиматгъа зор ишинде гюч, илгъам береген недир деп ойлашаман. Озокъда, инг алдын бир ойдагъы адамлар, ону аглюсю, эри, эки кызы, улланасыны гъар сёзюне кюлакъа сып тынглайгъан торунлары.

Эри ону къачан да аркъатаяву болуп гелген. Гъажи ФСБ-ни подполковниги, отставкагъа чыкъгъанда, Центробанкда управлениени начальниги болуп ишлеген.

— Англаймысан, бизге ата-аналарыбыздан кълангъан хасиятланы кызыларыбызгъа, торунларыбызгъа да сингдирме къаст этген биз. Олар бугюн де барысы да мени булан, кёмек эте, якълай, насигъатлар бере. Уллусу Лариса— белгили юрист. Ол оз бойнуна лап четим ишлени ахтарма ала. Шо буса ону касбу сынавун, бажарывлугъун гёрсете. Ону тизив аглюсю бар, гъариси ишиндеги, охувундагъы уьстюнюклерни булан уллатасын ва улланасын къувандыргъан. Гиччиси Аида Москвада яшай. Ол РФ-ни экономика министрлигинде ишлей. Муна бираз алда министр М.Орешкинни атындан баракалла кагъыз алгъан. Ону да уьч яшы бар ва дагъыстан мердешлерде тарбияналар. Башгъачалай болуп боламы дагъы?

Гъайлы ана ва уллана гъар торунуну ишине, охувуна бек тергев бере ва олар гележекде уллу элини гerti ватандашлары болар деп умут эте.

Мен огъар: «Эринг булан янгыз кълалып, сыр чечмеге заманынг сама боламы?»— деп сорадым.

— Билемисен, биз яшавда бир-бирибизге бары да затны айтып битдик,— деп иржайды ол. —Тек йыллар ѳтсе де, гислерибиз сувумагъан. Биз гетген заманлар булан яшамайбыз, гележекге гёз къаратабыз!

Айшат ТАЖУДИНОВА

Айханум Абдуллаевна ва Зиявдин Сеферович Абумуслимов кӱошулуп, бир-бирине аркӱатаяв болуп бирче яшайгъаны 35 йыл бола. Бу йыл эр-кӱатын оьзлени коралл тоюн белгиледилер.

Абумуслимовлар Москвагъа ювукъ бойлагъа гетген асруну 80-нчи йылларыны ахырларында гӱчген, О замангъа олагъа биринчи яш да тувгъан болгъан. Зиявдин Дагъыстан юрт хозяйство институтну тамамлагъанда, ону Москва областны совхозларыны бирисине бакъдыралар. Айханум да эри булан бирче гиччи Ватанындан, Хив райондагъы ата юрту Кандыкдан кӱп ареклердеги ерлеге гӱче ва шонда яшап кӱалалар.

– Бизин 7 яшыбыз бар. Эки уланымыны оьзюм тапгъанман, кӱалгъанларын яшлар уьюнден алгъанбыз. Озокъда, оланы биз бир-биринден айырмайбыз. Барысы да бизин учун бир йимик аявлу. Тюзюн айтгъанда, мен гиччиден берли табасаран мердешлеге гӱре уллу агълюм болар деп умут эте эдим. Тек Аллагъутаала эки улан тюзюл бермеди. Олар уллу болуп, ата уясындан учуп гетгенли кӱп бола. Уллусу Ренатгъа 34 йыл битген. Ону оьзюню де агълюсю бар. Вологдадагъы банклары бирисинде аманлыкъны болдурагъан управлениесинде ишлей. Ренатны 5 йыллыкъ кызы Амелия гъалиге бизин биргине-бир торунубуз. Бизде кӱонаклыкъда болагъанда, ону алма-салма ер тапмайбыз. Чагъына да кӱарамай, бары да затны англай. Ол гелсе, уьюбюз кӱурчкӱавгъадан тола, бары да зат бӱттӱбен айландырыла.

Экинчи уланыбыз Муратгъа да узакъ кӱалмай 30 йыл битежек. Ол Москвада, уллу компанияда, экономист болуп чалыша, – деп хабарлай Айханум Абдуллаевна. Бизин лакъыргъа уьйню есиси Зиявдин Сеферович кӱошула:

– Яшырып да не этейим, кӱатыным етим кӱалгъан яда ата-анасы ташлагъан яшны алайыкъ деп кӱп заман тилеп турду. Мен не буса да бир кӱараргъа гелип болмай тура эдим. Бойнубузгъа нечик уллу жаваплылыкъны алма тюзшежегин англай эдим. Сонг нечик де, бир яшгъа рази болдум, – деп иржая ол.

– Уланлар гӱз юмуп, гӱз ачгъанча дегенлей, бирден оьсюп, уллу болуп кӱалды. Олар якъ-якъгъа чачылгъан

ТАМАША АГЪЛЮ

Белгили ингилис язывчу О. Уайльд агълюдеги тарбияны гъакъында айта туруп: «Яшларыгъыз гележекде яхшы адамлар болуп оьсгенни сие бусагъыз, оланы насипли этмеге кӱарагъыз», – деп язгъан. Москва областны юртларыны бирисинде турагъан дагъыстанлы эр-кӱатынны яшавуна кӱарап, шо гъакъыллы сӱзлер эсинге тюзше. Олар дӱрт йылны ичинде уллу, дос агълюню кӱурма бажаргъанлар.

да, уьюбюз бош болду. Бизге дагъы яш буюрулмагъан сонг яшлар уьюнден алып сакъламасакъ бажарылмай деген ой оьзлюгюнден тувулунду. Тюз айта, яшлар ят болмай! – дей Айханум, – мен интернатда ишлейгенде, биз оьзюн барыбыз да сиеген, ата-анасыз кӱалгъан Алӱшка Жарновну агълюсюне алма сиеген эр-кӱатын бар деп эшитгенде, мен ону биревге де бермежекмен деп токъташдым. Ачыкъдан айтгъанда, кӱайсы педагогну да охутагъан, тарбиялайгъан яшларыны арасында кӱайсы буса да бирисине айрыча юреги тартагъанлары, ушатагъанлары бола. Алӱшка мени учун шолай яшланы бириси эди ва узакъгъа созмай документлени гъазирлемеге урундум. Ол Даунну авруву булан тувгъандан кӱайры, ашкӱазаны булан да бек инжине эди. Огъар бир нече керен операция да

этилген эди. Башлап ону зонт булан ашата эдик, сонг адатлы кюйге аш хапмагъа уьйренди.

Мен эриме Алӱшканы алайыкъ деп тилеп турагъанда, документлени гъазирлегенче, Москвадагъы Борисов район килисаны кешиши гелди. Ол алда да чакъ-чакъда яшланы гӱрмеге гелеген кюю бола эди. Кешиш мен этме сиеген ишни бек арив гӱрдю ва Алӱшадан кӱайры, бирдагъы яшны алма таклиф этди. Неге тюзюл, Даунну аврувуна тарыгъан яшлагъа янында оьзлертанып гелген елдашы болмаса, янгы шартлагъа уьйренмеге оьтесиз кӱыйын бола. Эрим булан да гъакълашып, Алӱшка булан бирче уьюбюзге Кирил Никулинни де гелтирдик. Кирил да «гюнеш» улангъаш.

– Гъали Лӱшагъа 6 йыл, Кирилгъа 9 йыл бола. Арадан ярым йыл оьтюп, бирдагъы-бир уланны, Олег Лебедни

алдыкъ. Бир ай алыякъда, ону 17 йыллыгынын белгиледик. Яшлар айтардай сююнчлю тюгюл буса да, оз яшаву булан яшап гелгенин биз яхши англай эдик. Олар озлени христианлар йимик къабул эте эди. Шо саялы аглюбюзде ислам ва христиан дин байрамланы бирисин де къутгъармай бирче белгилейбиз,—деп англата кеп яшлы ана.

—Башлапгы учыяшны биз озъюбюз алдыкъ. Олар мени Айханумума бек байлангъан эди ва ону анадай гере эди,—деп лакъырны яшланы атасы узата. —Къатыным билимине гере педагог, шо заманларда озтгере аврувлары булангъы яшлар сакъланагъан школа-интернатда ишлей эди. Яшланы интернатдан уюбюзге алыпгелгенде, олар озсювонде озге тенгилеринден хыйлы артда къалагъанын эс этдик. Озокъда, тынч тюгюл эди. Айрокъда башлапгы вакътилерде. Тек, шюкюр Аллагъа, шо четим девюрлерден де оьтдюк.

Биз озъюбюзню яшларыбыз учун герти аглю кърума къаст этебиз.

Даунну авруву булангъы яшлар бек рагъмулу бола. Гъар-бир затны билмеге сюе ва сюювде, гъайлы янашывда оьсе туруп, адатлы яшавгъа уйренме башлайлар.

Биз озгелер йимик яшланы айырып, сайлап айланмадыкъ. Олар янгыз бизин къаравуллайгъандай йимик болду,—деп иржая Зиявдин. —Бизге тергевлер булан гъар тюрлю кърумланы къуллукчулары геле. Бизде къонакълыкъда Россияны Гьукуматыны Председателини заместители Ольга Юрьевна Голодец де болгъан. Бизин аглюню озгелеге уьлгю гысапда гёрсетелер. Бир гюн аналаны ва яшланы ихтиярларын якълайгъан кърумдан сейлеп, бизге

«Ресурс аглю» деген ат берилгенин билдирдилер. Шо нени англата? Ата-анасы ичкиге тарып, палхус яшав юрютеген аглюден яшланы айырагъанда, оланы башлап больницагъа етишдирелер, анализлерин алалар, савлугъун-гъалын мекенли токъташдыралар. Шоссагъат яшлар уйлерине яда интернатгъа бакъдырылмайлар. Суд оланы гележек къысматына байлавлу къарар чыгъаргъанча, олар шотай ресурс аглюлерде сакъланалар.

— Гетген йыл яй айларда биз яшланы Дагъыстангъа денгизге

алып баргъан эдик. Шо заман магъа къарвулламагъан кюйде, Москва областдан телефондан таба билдирив гелди. Билдиривде аглюбюзге ата-анасындан айрылагъан яшлар бакъдыралажагъыны гъакъында айтыла эди. Эрим яшлар булан Магъачкъалада къалды, мен буса шо гюнокъ, самолётгъа да минип, Москвагъа етишдим ва янгы яшланы къаршылама алгъасадым. Алина Румянцевагъа янгы 10 ай битген эди. Олег Афонинге 4 йыл бола эди. Гъали бизин аглюде эки Олег бар. Биз лап гичилерибизге эпсиз байланып къалдыкъ. Гъали оланы биревге де бермеге хыялыбыз ёкъ. Олар энни бизин яшларыбыз. Алиночка гиччи буса да, музыканы эпсиз сюе. Оьсгенде музыка ва бийив кружокгъа алып баражакъман,—дей Айханум.—Яшлар онгсуз яшав шартларда тургъаны гёрюнюп тура. Олагъа гъали айрыча янашыв, тергев тарыкъ. Башлап гечелер парахат юхламай эдилер. Сонг уйрендилер. Бу ожакъда олны би-

рев де хатирин къалдырмажагъына тюшондюлер.

Башлап адамшавлу ашап, жувунуп, сапунну, тиш пастаны къоллап бажармай эди. Гъали оланы столну айланасында олтурагъан кююне къарасагъыз тамаша болажакъсыз. Тишни де, бичакъны да аристократлар йимик къоллайлар.

Магъа педагогика билимлерин, интернатда топлагъан сынаум эпсиз кемекек этди. Биз къыйынлыкълагъа гъазир эдик, тек шонча да къыйын болар деп эсибизге гелмей эди. Бизин яшларыбызны гъарисини бир айрыча оьтген яшаву, оз масъалалары, аврувлары бар. Оланы гъакъында хыйлы хабарлама бола.

Бу йыл гезикли керен Дагъыстангъа барабыз деп онгарлып турагъанда, гиччи Олежек вуя-гъарай салып йылап йиберди. Ол озюн къайтып ата-анасына берме сюе деп къоркъгъан болгъан. Биз озюн бир заманда да янгыз къоймажагъыбызгъа гъаран инандырып, англатып болдум,—деп Айханум бирден чыкъгъан гёзьяшларын сибире.—Шо заман ону къучагъыма алып, экибиз де йылап чыкъдыкъ.

—Нечик болса да, амма гъали бизин яшав янгы маъна булан толумлашгъан, уюбюзде даим яшланы кърч тавушу чалына. Башгъачалай бол-

магъа кюй де ёкъ. Билемисиз, олар баргъан сайын бизге ошайгъан болуп бара. Олар биз сейлейген кюйде сейлеме къарайлар... Биз озъюбюз де олардан кеп затгъа уйренебиз,—деп Айханум ойгъа бата...

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Адамлар музейге гиргенде, тавушун аста этелер, шыбышлап сөйлөйлөр. Янгыз заманда бир шыплыкъны музейни залларындан экскурсияланы юрютеген къуллукъчуну сеси буза. Шо бир вакътини ичинде ишчи кабинетлеринде чалышагъанланы бирев де гөрмей, я эс этмей. Олар этеген не ишдир?. Шо гъакъда бугюн биз Дагъыстанны П.Гъамзатованы атындагъы инчесаният музейини директору, Республиканы маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу Салигъат Расуловна Гъамзатова булан лакъыр этебиз.

МУЗЕЙНИ ШЫПЛЫКЪ КЪУРШАСА ДА...

Салигъат Гъамзатованы аты маълумат къуралланы бетлеринде аз эсгериле десек дурус болмас. Тек, тюзюн айтгъанда, кёбюсю гезик ону булангъы баянлыкълар дюньягъа айтылгъан атасы Расул Гъамзатов булан байлавлу болуп токътай. Биз буса оъзю Салигъат Расуловнаны гъакъында хабарлама сюебиз. Ол белгили ата-ананы къызы болгъандан къайры, оъзю де гъайлы ана, къатты хасияты булангъы тизив адам, танглагъан касбусуну герти устасы. Оьтген йыл Салигъат Гъамзатова учун юбилей йыл болуп токътады. Ол оъзюню 55 йыллыгъын белгилейгенден къайры, анасыны аты къюлгъан музейге башчылыкъ этегени де 20 йыл битген.

ГЕРТИ КЪЫЙМАТЫН АЛИМЛЕР БИЛЕ

Бизин Салигъат Расуловна булангъы лакъырыбыз ону оъзю де гиччи музейдей тизилген кабинетинде юрюле. Мен музейни башчысы Дагъыстан инчесаниятны тарихине айрыча сыйкъюмлю, илиякълы янашагъанын тезден берли эшитген эдим. Гъали оъзюм де шогъар мюкюр болдум.

– Магъа оъзлерде дагъыстан экспонатлар сакъланагъан хыйлы Москвадагъы музейлер булан ишлемеге тюшген. Кубачи, гъайдакъ, табасаран, балхар, унцукуль ва оъзге дагъыстанлы усталаны къолларындан чыкъгъан савутсабаны, халилени, тастарланы, алтын ва гюмюш безенчлени, олардагъы накъышланы гёргенде, олар халкъ чебер саниятны герти асарлары экенин англайсан. Шонча да етдирикли, тизив, гёзел кюйде этилген. Бизин уьлкедеги ва тыш пачалыкълардагъы инчесаниятны ахтарагъан алимлер токъгашдырагъангъа гёре, дагъыстан чебер саният малланы бютюдюнья маданиятыны варислигине гъисаплама тюше. Биз буса наслудан-наслугъа бериле гелген, гъалиге ерли сакълангъан бырынгъы кажинлеге, къумманлагъа, акъчалыкълагъа, легенлеге, оъзге савут-

сабагъа адатлы, гъар гюн гёзге гёрюнеген затгъа йимик янашабыз. Оланы герти къыйматын алимлер яхшы биле.

БАЙЛАВЛУКЪЛАР

Салигъат Расуловна Дагъыстан музей Москвадагъы музейлер булан тыгъыс байлавлукълар юрютегенин оьрде эсгерип гетди. Оланы бир нечелерини атларын да охувчуларыбызгъа аян этме тюшедир. Мисал учун, «Царицино» деген пачалыкъ музей-къорукъну майданчаларында бизин музей «Кавказ сёзлюк: ерлер ва адамлар» деген выставканы оьтгерди. 2022-нчи йылда эки де музей бирлешип, бирдагъы-бир къужурлу проектни яшавгъа чыгъармагъа гёз алгъа тутгъанлар.

Ондан къайры, Салигъат Расуловнаны гъаракаты булан Москвадагъы «Коломенское» деген бирлешген музей-къорукъ булан тезден берли дыгъар байлангъан. Шонда 2013-нчю йылда «Дагъыстан Евгений Лансерени гёзлери булан» деген выставка ачылды. Артындагъы йыл буса олар Дагъыстангъа гелди ва инчесаният музейибизде «1930-нчу йыллардан этилген сурат репортаж» деген тизив выставканы гёрсетди.

В 2014-нчю йылда Москвада Россияны гъалиги тарихини пачалыкъ музейинде «Дагъыстан россиялы художниклени гёзлери булан. Россия дагъыстанлы художниклени гёзлери булан» деген выставка уьстюнюлю кюйде оьтдю. Шо йыл уьлкени тахшагърындагъы халкъ саниятларыны музейинде оьтгерилген «Дагъыстанлы тикме тигив» деген выставка да къаравчуланы къурчун къандырды. Гетген йыл Дагъыстанны музейи Туладагъы област музейи булан сөйлөшип, олар Магъачкъалагъа XIX асрудагъы орус художниклени аквареллерини выставкасын алып гелген эди. Гъали олар да бизин музейни къонакълай чакъыра ва Тулада дагъыстан хынжалланы ва шёшгелени выставкасын оьтгеренин

соелер. Выставкаланы гъакъында лакъыр чыкъгъан сонг Дагъыстан музей Москвада, Дербентни 2000 йылыгъына гъазирлеген выставканы да эсгермей къойма бажарылмай. Белгили кюйде, шо выставкагъа Россияны Президенти В.Путин де гелген эди.

ЯКЪЛАВ ТАБА

Салигъат Гъамзатова музейни иши гъакъында хабарлай туруп, маданият идаралагъа пачалыкъны янындан этилеген кѣмекни де эсгермеге унутмай.

– РФ-ни Президентини къарарына гѣре, гъали регион музейлеге тышда выставкалар оьтгермек учун айрыча маялар гѣрсетиле. Бизин маданият министерликни янындан да гъар бир ишибизде якълав табабыз. Министр Зарема Бутаева музейни чалышывуна уллу тергев бере ва бары да якъдан кѣмек этмеге къарай.

Алда республикадан тышда бир выставканы сама оьтгерип болсакъ, шону да уллу насипге гъисаплай эдик. Гъали гъар йыл дѣрт выставка оьтгеребиз. Ондан къайры, артдагъы йыларда хыйлы музейлер оьзлердеги выставкалагъа биздеги экспонатланы, аслу гъалда орус художниклени сурат асарларын бакъдырмакъны тилейлер. Мисал учун, бу йыл бизин экспонатлар тышдагъы дѣрт уллу выставкада ортакъчылыкъ эте.

ГЕЛЕГЕНЛЕР КИМЛЕРДИР?

– Музейге гелегенлер аслу гъалда кимлердир? Сиз оьзюгюз кимлени къаравуллайсыз? Ким гелгенни сюер эдигиз? Шу соравланы журналистлер къайсы музейни башчысына да береди. Салигъат Расуловна гъазиринде жавап бере. Ол айтагъан кюйде, шагъарда бары да маданият чараларда ортакъчылыкъ этеген, республиканы маданият яшавуна айрыча тергев береген, тезден берли амалгъа гелген жамият къатлавлар бар. Оланы арасында художниклени, журналистлени, алимлени, актѣрланы, язъывчуланы, музыкантланы ва оьзге яратывчу иш булан машгъул адамланы гѣрмеге бола.

– Ким гелгенни сюер эдигиз деп сорайсан. Инг алдын шо музейге не учун гелгенин мекенли билеген адам болгъанны сюер эдим. Олай адам музейден ругъланып, янгы гъислер булан байынып гете. Олар кѣп болсун учун, яшланы гиччиден берли инчесаниятгъа къуршамагъа

герек. Эгер де адам яш чагъындан тутуп тиш, къашыкъ, бичакъ булан ашама уйренмесе, ахырда ол къоллары булан ашама башлажакъ. Кѣп зат уйдеги тарбиядан гъасил бола. Тек шо бизин бугюнгю темабыз тюгюл. Бир-бирде биринчилей музейге гелген адам оьзю учун бир янгы затланы ача, бирлерине буса англатма, уйретме тюше.

МАЙДАНЧАЛАР ЕТИШМЕЙ

Озокъда, музейни къуллукъчуларын къыйнайгъан масъалалар да аз тюгюл. Дагъыстан музейлени арасында тарлыкъгъа тарымагъанлары гъеч ѳкъдур. Муна Салигъат Расуловна да выставка майданчалар етишмей деп кант эте.

– Бир нече йыл алыкъда, А.Тахо-Години атындагъы Милли музей янгы биналагъа гѣчдю. Янгы дегенде, XIX асрудан къалгъан атлантлары булангъы гѣзел, эркин, барыбызгъа да белгили бина. Къарагъыз чы, нечик музей шосагъат тюрленип къалды. Европа музейлерден къалышмай. Бизин музейни гъакъында айтсакъ, бар имканлыкълардан пайдаланма къарайбыз. Майданчалар азлыкъ этегени саялы, даимлик экспозицияланы къоюп, выставка къайда да оьтгерилеген проектлеге гѣчгенбиз. Бизде бугюн 5-6 толу кюйде гъазир этилген экспозиция бар. Тек къайда ерлешдирерсен? Масала, дагъыстан милли тикме тигивню ва савутну айрыча заллары болмаса ярамай. Оьзюгюз ойлашып къарагъыз, бютюн Кавказда инг де яхшы хынжаллар, къылычлар, шѣшгелер этиле гелген республиканы музейинде 72 тюгюл савут гѣрсетилмей. Биз буса шоланы санавун бир нече керенге артдырып болабыз. Бырынгъы чыныны да запасниклеге тайдырма тюшдю. Эркин болгъан залда бир нече выставка оьтгердик. Къаравчуларыбызны гѣзел янын алтын усталар Манаба Магъамматованы, Гъажи-магъмут Магъамматовну, Магъаммат Жамалутдиновну, агъа-ини Кишиевлени выставкасы, айрокъда тергевюн тартды ва кепине гелди. Буса да, бугюн де, чыны къайда ѳкъ болуп къалды деп сорайгъанлар бар. Гъали орус ва гюнбатышевропа инчесаниятны залларында къошум витриналар салып, бир-бир экспонатланы онда ерлешдиргенбиз.

КЪУЖУРЛУ АГЪВАЛАТЛАР

Салигъат Гъамзатова музейде Дагъыстан, Россия, Бютюндюнья инчесаниятыны гѣрмекли экспонатлары сакъланагъанына бек оьктем бола. Ол музейни яшаву булан байлавлу бир нече къужурлу агъвалатланы эсге ала. 1945-нчи йылда, янгы дав битип турагъан вакътилерде, Э.Капиевни Сулейман Стальскийни гъакъында язылгъан «Шаир» деген китабы чыкъгъан. Китапдагъы суратланы, портретлени белгили художник Н.Лаков этген. Музейни къуллукъчулары шо портретлерден таба оланы бугюнгю варислерин ахтарып, табып болгъан. Бирдагъы гезик Гюнчыгъыш халкъланы музейи Салигъат Расуловнаны атына савгъат этип, художник Рувим Мазельни яратывчулугъуна багъышлангъан китапны бакъдыргъан болгъан. Художник Дагъыстанда болгъан, ерли адамланы, табиятны кѣп суратларын этген. Китап бизин музейни директорун Мазельни суратларын

запасниклерден чыгъарып, ону айрыча выставкасын оьтгермеге ругъландыргъан. Дагъы да, Салигъат 1970-нчи йылда Дагъыстангъа аты айтылгъан балерина Майя Плисецкая гелген кююн эсге ала. Ол башлап денгизни ювукъдан гёрме суйген. Сонг тувра музейге гелген. Озокъда, ону бирев де танымагъан. Ол заллардан айланып, дагъыстан усталаны яратывчулугъун гёргенде, ёравлар язылагъан китапда: «Мен дюньяны хыйлы музейлеринде болгъанман, тек сизин музейдеги йимик гъайбатлыкъны гёрмегенмен», – деп язып гетген.

Выставкалагъа байлавлу лакъырны узата туруп, Салигъат Гьамзатова музей учунгъу проектлер бек тындырыкълы кюйде сайланагъанын англата, неге туююл, республикада ДМИИ-ден къайры, дагъы инчесаният музей ёкъ.

– Ерли белгили художниклер неге буса да оьзлени айры выставкаларын этмеге алгъасамай. Мисал учун, Альберт Хажиевни выставкасы ону 80 йыллыгъына багъышланып оьтгерилди. Хайрулла Къурбановну выставкасы оьтгерилегенде де, огъар 75 йыл битген эди. Мен шо яман деп айтмайман. Тек бар кююн суратлайман, – деп иржая музейни директору.

АГЪЛЮ ЯШАВ

Инчесаниятны къайсы жанларына, къайдаларына айрыча тергев бересиз, артыкъ ушатасыз деген соравум Салигъат Гьамзатованы адашдырмады. Ол оьзюне бир нечеси ювукъ экенин айта. Мисал учун, балхарланы инчесаниятын эпсиз сюе. Салигъат «Балхар авул» деген проектни куратору да дюр. Шо экспозиция оьзю башчылыкъ этеген музейден къайры, Ингуш ва Мычыгъыш республикаланы милли музейлеринде, Белгород шагъарны музейинде де гёрсетилген. Гъалиги художниклени

арасында Наталья Савельеваны ва Тимур Къагъировну яратывчулугъун ушата. Олар этген суратлар Салигъатны ишчи кабинетинде де илинип бар. Ондан къайры, Хайрулла Къурбановну ва Магъммат Дибировну уллу гележеги бар художниклеге гъисаплай.

Озокъда, Салигъат Расуловна булан инчесаниятны, музейни айланасында лакъыр юрюте туруп, ону агълю яшавуну гъакъында сорамай къойгъан бусам, анив болмас эди.

Ол оьзюм музей ишни пагъмулу, бажарывлу къуллукъчусу ва башчысы гъисапда тезден берли танытгъан. Салигъат Магъачкъаладагъы 13 номерли школада охугъан, МГУ-ну тарихи ва ДГУ-ну филология факультетлерин битдирген. Тарих ва адабият ону лап сюеген предметлери болгъан. Тек шиърулар язмайгъанына ва иши кёп заманын алагъанына мюкюр бола.

– Балики, гъар-бир затгъа етишип болагъан къатынлар бардыр, тек магъа бары да затны къуршама къыйын. Озокъда, агълюм булан да болма сюемен, ишим де кёп заманны, гючно талап эте. Мени агълюм уллу туююл: эрим Умахан Амирханов – юрист, республиканы тарифлеге къарайгъан къуллугъуна башчылыкъ эте. Къызым Аминат – психолог ва гъали де школагъа юрюмейген гиччи эки торунум бар. Уллусуна атамны аты къоюлгъан, гиччиси – Гъадис. Олар булан оьтгерен сагъатлардан уллу леззет аламан.

Лакъырыбызны ахырында Салигъат Расуловна Гьамзатова дагъыстан къатынлагъа Янгы йылда насип ва сююнч ёрады!

– Къатынгишини касбусу, иши нечакъы сюондюрсе де, насипли агълю яшавгъа тиеген зат ёкъ. Юреклеригиздеги сюювню оту бир де сёнмесин!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

АНАНЫ НАСИБИ

Салигъат Иразиевна Ибрагимова булан мени къурдашларым таныш этди. «Нечакъы да яхшы, – деди олар, – сиз докторланы гъакъында язагъаныгъыз. Олар тарыкълы касбуну башын тутгъан адамлар. Тек касбуланы яманы болмай чы. Муна гъали мен сизин таныш этежек къатын – дёрт авлетге ана, устевюне, он беш (!) керен гъажгъа барып намазлар къылгъан адам», – дедилер олар.

Гертилей де, Салигъат Иразиевна булангъы бизин бир нече ёлугъуларыбызны натижасында яшавда ана да, насигъатчы-тарбиялавчу да бир келпетдеги, бир къалипдеги очакъдагъы отну сёнме къоймайгъан сакълавчу гёз алгъа геле.

– Эсимде, – дей Салигъат, – тоюбуз болагъанда, бир къардаш къатын айтгъан алгъышлы сёзлер, гъали де унутуп болмайман: «Бир якъгъан отунг – бир де сёнмесин, авул хоншулагъа уьлгю болсун». О заманларда айтылагъан сёзлени ич маънасына да, теренден къулакъсалып да ким бола эди. Арадан заман гетген сайын айтылагъан сёзлени авурлугъун-енгилин сонг-сонг англама къарайсан. Гертилей де, шо къатынны алгъышлы сёзлерин Яратгъаныбыз эшитген болма ярай. Мен насипли анаман.

Шагъар больницаны кадрлар бёлюгюню башчысы Салигъат Иразиевна булан биз гъар ёлукъгъанда,

къызлары Жамиля, Наиля анасына телефон сёйлеп къаршы боламан.

– Оьзлер ахшам бизде эдилер, гъали эртен де атасын, мени сорайлар», – дей Салигъат. – Яшланы атасы Баймурат хыйлы йыллар заготзернода ишлеп турду. Гъали буса пенсияда, уйде ял ала.

Дагъыстан пачалыкъ университетни экономика факультетин битдирген жагъил къызны Дагъыстанны финанс ишлерине къарайгъан министерлигине баш бухгалтерни биринчи орунбасары этип ишге алалар.

Ким биле, къысмаат башгъачалай айлангъан эди буса да ярай, яшав шотай зат чы дагъы, гечеден эртенге, ахшам къургъанларын башгъачалай болуп къала.

Институтну битдирген Салигъат къардашларыны тоюнда биринчилей орталыкъгъа чыгъа. Бугъар сюйдюм берген улан бир бийимейми дагъы, чанчылып къалгъан. Кысылгъан юмурукъларын олай да бура, булай да бура. Гёзтюбюнден къарай дегенлей, къарап йиберген Салигъат, уланны бети янагъанны, гёзлери буса къайнайгъанны эс этмей болмай. Шо бир вакътини ичинде Салигъатны да юрек уруву чалтлаша, гёзлеринде буса, оьзю де билмейген кюйде, сюювню учгъунлары ойнама башлай.

Муна шо учгъун «Магъачкаладан гелген» къызны оьртен есири этип къучакълап, савлай оьмюрюн гёзелликни денгизинде чомултуп къоя. Гъал гъалгъа гёре, гъалива балгъа гёре дегенлей, «агълю гъалагъа» гёре Салигъат тойдан сонг оьз шагъарына гёчме борчлу бола ва касбусуна гёре шагъарны гъар тюрлю ерлеринде бухгалтер болуп загъмат теге.

Шо вакътилердеги СССР-ни дагъытылыву Салигъатны да, ону йимик онлар, юзлер, минглер

булангъыланы яшавун оьзлер тутгъан плангъа гёре туююл, умут да этмейген якълагъа бура. Муна шо заманда таксопаркда касбусуна гёре ишлейген Салигъат ишсиз къала. Себеби – таксопарк дагъыла. Шо заман Хасавюрт шагъарны башчысы Сайтпаша Умахановну таклифине гёре, С. Ибрагимова больницагъа экономист болуп тюше. Арадан кёп заман гетмей, кадрлар бёлюкню башчысыны къуллугъу таклиф этиле. Таклиф этилип де къалмай, больницаны о замангъы баш врачы Мавлетхан Токътаров шо бёлюкню юрютме янгыз сен бажаражакъсан деп сёзюм чорт гесип къоя.

– О мени касбума къыйышагъан иш де туююл, Мавлетхан Шыхмуридович, – деп нечакъы тилесе де, айтылгъан сёз, атылгъан окъ баш врач сёзюнден къайтмай. Шо гюн бугюн гёресиз, ишлеп тураман.

Оьзюнде эки мингден де къолай адам ишлейген больницаны аз аваралары боламы? Уьч бёлюп эки пайындан да къолайы тиштайпалар буса.

– Гелиним Москвагъа савлугъуну гъайын этме гетген ерде бек авруп къалгъан. Биргине-бир уланымны къатыны, сизде травматологияда ишлей эди. Отпусказы битгени жума бола тура. Тюнегюн телефондан таба ишиме бир кюй эт деп сёйлей, – деди бизин уьстюбюзге гелген уллусув къатын.

– Булай ерлеге де ким гелген, гъарангъа тапгъанман излеп. Бир кюй этигиз. Салигъат отпусказы битип, ишге чыкъмай къалгъан къатынны документлерин тапды, бир нече кагъызлагъа къарады. Биревлеге телефон сёйледи. Гъасиликалам, биревлер булан эришме де туюдю. Кысыгъача айтгъанда, «гелинни» масъаласын гётерип, гелген къайнананы парахат этди.

–Бажарылмай деп нечик айттайым. Биз бусурманларбыз чы. Бирев–биревге кѐмек этме герекбиз. Яхшылыкъ эте туруп, озьююз де яхшыгъа айланмайбызмы дагъы?! – деп магъа къарады.

–Муна шулай. Биревлер отпускагъа чыгъа, бирлери ишден тая, биревлер ишгегеле. Инанармысыз, бир-бирде тюш ашгъа олтурмагъа заман тапмай къалагъан гезиклерим де кѐп болгъан. Яш аваралары булан отпускагъа чыгъагъанланы, гъакъсыз отпускадан къайтагъанланы айтмай да къояйым. Мен оланы англайман. Гъар къатынгишини бир дерти, оз дерти, минг сыры, агълюдеги, очакъдагъы отну сѐнме къоймайгъан бир йыры. Мен анаман, оланы мен де англамай ким англар?

–Салигъат, ишигиз, агълюгюз, дѐрт яшны оьсдюргенсиз. Яшларыгъызы авлетлери. Эгиз уланларыгъызы Гъасан, Гъюсен де оьр охув ожакъланы битдирип, оьз ерин тапгъанлар. Сизин яныгъызгъа гелгенге бизге хоншуларыгъызы булан да лакъыр этме тюшдю. Оланы айтывуна гѐре, сизин ожакъда акъырыкълы-къычырыкълы сѐзню эшитгенлер ъкъ яда яшлар тарбиялауда, агълю яшавну къурувунда сизин оьзюгюзню айрыча сырларыгъызы болма ярай.

–Бир сырим да ъкъ. Гъар этеген ишингни сююп этме герекли бола. Агълюнге аш бере бусанг да, яшланы гийиндире бусанг да. Бары да затны башы сююв. Яшланы бир-бирине тик этме ярамай. Олар сенден гиччи болгъан булан гъакъылы гиччи тюгюл чю. Шогъар гѐре гъар яшны сююп де, сюдюрюп де дегенлей, бажарма герек.

Бир къатынгъа: «Яшларынг кѐп, оланы нечик тарбиялайсан?»–деп сорагъанда: «Уллуларын тююп, гиччилерин сююп»,–деп жавап алгъан дейлер.

–Яшлар тарбияламакъ янгыз ананы къуллугъуму, бу иште ата роль ойнамаймы?

–Озокъда, атаны агълюдеги таъсирин айтып битдирип болмас. Бирев харс ургъан булан той болмас

дегенлей, яшланы тарбияламакъ да, оланы тюз сокъмагъын излевде кѐмек этмек де, эр-къатынны–аслу борчу. «Атангдан бек бил, тек атангни арты булан юрю»,–дейлер. Агълю яшавда къатынгишини таъсири аслам буса да, эргиши ожакъны орта багъанасы экенни унутма тюшмей.

–Агълюнг Баймурат хатасызадам йимик сѐйлейсиз, шо шотаймы?

–Къанатсыз къуш болмайгъанда йимик, айынсыз эр де болмас дейлер. Хаталарсыз къайсыбыз барбыз. Хатасыз чер де, эр де сайлайгъан адам – черсиз, эрсиз къалма герек. Тек агълюню башы эргиши буса да, гъайдавчусу, ъл гѐрсетивчюсюна насигъатчысы – тиштайпа.

Яман арба ъл бузар, яман къатын уьй бузар дегенлей, уьй гемени капитаны эркек буса, къюсменчиси – къатынгиши. Яшавда кѐп зат къатынгишиден гъасил бола. Къайынланы арасындагъы татывсузлукъ, сувукъ–салкъынлыкъ да кѐбюсю гезиклер гелинлерден гъасил бола.

–Бары да аналаны къызлары яхшы дейлер, Салигъат, яман гелинлер къайдан гелип къала деген соравну эшитмейли къалмагъансыздыр?

–Билемисиз, анамны анасы Тотай бек тергевлю, эсги йырланы, такъмакъланы, айтывланы билеген къатын эди. «Биревлени бир эринчек гелини болгъан»,–деп гелинлерден хабар чыкъгъанда айтагъаны эсимде къалгъан, –шо ахшамлар эртерек ятып, эртенлер геч туруп, гъасиликалам, бек эрке уьйренген зат болгъан. Алдын той битип, гелинлер хыйлы замандан сонг ашюйге чыгъа болгъан, тюркюллей буса дагъыдан да узакъдан барылагъан адат бар эди. Муна шотай тойдан сонг ата-анасына тюркюллей баргъанда, ана-бала янгыз ерде лакъыр этелер.

–Нечикдир, къызым, ишлеринг? Къайынларынг булан къыйышып-гелишип турамысан?

–Вай, анам, уьйдеги йимик магъа эркинлик къайдагъы затдыр. Эртенлер турсам, бетимни сувлу бетъявлукъгъа сибиремен, гъар

гезик буса сувугъан къалмукъ чай ичивюм.

Ойлу-гъакъыллы ана ишни гъалын-гъакъыкъатын тюз англап: «Сувугъан чай ичмесен, бетингни де сувлу бетъявлукъгъа сибирмесен, эртерек туруп, башлап жувунуп, оьзюнг чай да салып, къайынларынг булан бирче олтурсанг»,–деп насигъат берген дейлер ана къызына.

Муна шу гиччирек хабарда гъалиги эринчек-арымтал гелинлеге, къызлагъа хыйлы дарс, кѐп ой бар.

Салигъат булангъы лакъырыбыз ону янына кѐп адам, гелив-гетив кѐп болуп бѐлюне тургъаны саялы, бир нече гюнлеге узатылып турду деме ярай. Салигъат биз оьзюню гъакъында язажакъгъа шек де болмай. Биз де огъар шекленме ъл да, себеп де къоймайбыз.

Ойлашаман: не яхшыдыр бизин йимиклер учун телефонлар чыкъгъаны. Лакъыр этеген адам сагъа шек болмайгъан кюйде телефонгъа бары маълуматны язып боласан. Салигъат булангъы ълугъувубуз да шотай, башлап телефонгъа язылып, сонг бар къалибине-къуюмуна тюшдю деме ярай.

–Сен оьзюнгню насиплиге гъисаплаймысан? – дейбиз огъар.

–Олай деген не? Озокъда, ишинге кѐп сююп бара бусанг, ишингден де сююп къайта бусанг, ондан артыкъ не насип бар. Уьстевюне, сени гѐзлейген-къаравуллайгъан агълюнг, авлетлеринг...

...Гертиден де, мен де Салигъатгъа, агълюсюне, оланы тою болагъан насипли гюнюнде анасына къарт къатын айтгъан алгъышлы сѐзлени авлетлерине, отягъарларына багъышлап: «Бир якъгъан отугъуз бир де сѐнмесин, озлеге уьлгю болсун, бийик канзилеригиз къуванч хабарлар алып гелгенлени кѐплюгюнден ашалсын»,–деме сюебиз. Тилевлерибизни Тенгири къабул этсин! Амин!

МАГЪАРРАМ АЛИМГЪАЖИЕВ

ЗАМАН БУЛАН БИРГЕ

Бугюн бизин булан педагогикадагы оьсюп гелеген яш наслуну тарбиялаудагы масъалаланы гъакьында Республиканы билим берив центрыны башчысы, муаллимлени бирлешивюню председатели Анжела Байрамбекова хабарлай.

–Гъалиги заманны муаллимлени ишинде не йимик аслу талаплар салына?

–Бугюнгу муаллим билим берив тармакьда чалышагъан къуллукчуланы арасында биринчи ерде болмагъа герек эди. Тек школалардагы герти гъаллагъа къарагъанда, биз гъали де шо асил, агъамиятлы мурадыбызгъа етишип болмагъанбыз. Амма умут узмейбиз. Бютюн педагогика жамиятны, гъикимият къурумланы, ата-аналаны къасты ва якълаву булан яшлагъа билим, тарбия берегенлени эл арада абуру, гъюрмети дагы да артажагъына, ишине гёре тийишли кюйде къыйматланажагъына инанма суюбиз. Талаплар дегенде, озокьда, инг алдын къайсы муаллимни де юрютеген дарсындан мекенли, терен англавлары, билимлери болмаса бажарылмай. Ондан къайры, шо касбуну танглагъан адамда охувчу яшларына бакъгъан якъда герти сююв ёкъ буса, огъар башгъа ишни гъакьында ойлашма тюшедир. Бир янгы, оьртехнологиялар да муаллимни орнун, ерин тутуп, алышдырып болмай.

–Буса да заман янгы, инновация проектлени, программаланы талап этедир?

–8-9 йыл альякъда, бизин школада биринчи интерактив доскалар къоллама башлагъанда, мен геометрия дарса эдим. Дарс яшлар учун стереометрияны, мультипликацияны кёмеги булан бир къужурлу, яхшы эсинде къалагъан оюнгъа айлана.

Олар доскадан гиччине бармаклары булан юрютуп бир тамаша суратлар этелер. Гъали биз биология дарслар учун 3D проекторлар алма токъташгъанбыз. Охувчулагъа хас гёзелдириклер гийип клеткаланы бир-биринден айрылагъан кююн гёрмеге имканлыкъ болажакъ. Эгер де, муаллим билимлеринден къайры, алдынлы технологияланы да къоллап бажара буса, дарслар дагы да къужурлу, таъсирли ва пайдалы болажакъ.

–Сиз центрныгъыз учун муаллимлени танглайгъанда оланы не йимик янларына тергев бересиз?

–Тамаша болмагъыз, тек мен муаллим булангъы биринчи ёлугъувда инг алдын ону гийинген кююне, пасонуна къарайман. Мени учун шо бек агъамиятлы. Бизде шогъар онча тергев берилмейгенине тамаша боламан. Яшлар школаны посагъасындан абат басгъанда, гёз алдында янгы тешекден туруп, уьстюн-боюн бир амалгъа гелтирмей, чаба-ёрта алгъасап гелген муаллимни гёрмеге герекмей. Дарслагъа гийилеген опуракъны да, аякъгийимлени де тюз танглап бажарма тарыкъ. Педагогну уьст гёрюнюшю де бир-бирде ону борчларына янашагъан кююн ачыкъдан гёрсете.

Сонг, озокьда, ол алгъан билимлени даражасына тергев этемен. Тюзюн айтгъанда, бир заманда да уьстюме иш излеп гелген адамгъа аттестатынгни гёрсет деп айтмагъанман. Шону эрши гёремен. Аттестатындан эсе, ону къайсы оьр охув ожакъны

битдиргени кёп затны англамагъа бола. Жагъил касбучу булан лакъыр эте бусам, ону бизин центрыбызны, школабызны неге танглагъанын билмеге суюмен.

–Мен билсем, центрны кюрчюсюнде гъар тюрлю чаралар оьтгериле. Шоланы бир нечесин эсгерсегиз алив болар эди.

–Мисал учун, «Илму – билимлени булагъы» деген республика фестивал гъар йылоьтгериле. Фестивалда муаллимлени ва охувчу яшлары арасында юрюлеген ахтарывчу ва яратывчу конкурсну натижалары чыгъарыла. Фестиваль дагыстан илмуну инг гёрмекли ва уллу байрамларыны бириси деме ярай. Шонда бары да шагъарларыбыздан ва районларыбыздан гелген педагоглардан къайры, бир мингден де артыкъ яш ортакъчылыкъ эте. Конкурсгъа янгы проектлерин бакъдырагъанланы арасында 6 йыл чагъындан тутуп, оьр класланы охувчуларына ерли бар.

Бирдагы бир уллу проектлерибизден «Юрегингни рагъмулукъ булан толтур» деген адабият конкурсну да эсгермеге тюшедир. Яш авторланы ишлерин биз жанрлагъа гёре айырабыз: проза, поэзия, драматургия, китапгъа гёре этилген аннотациялар, суратлар, фотосюжет. Конкурсну натижаларына гёре уьст болгъанланы асарларын айрыча жыйым китап этип чыгъарабыз. Бу йыл конкурсда 1500 яш ортакъчылыкъ этди. Дагыстандан къайры, оьзге хоншу пачалыкълардан гелгенлер де бар эди. Бирдагы бир къужурлу ва агъами-

ятлы проект, гъар йыл оьтгерилеген «Мени рагъмулу Дагъыстаным» деген фотоконкурс. Яшлар чыгъарагъан суратлагъа къарасагъыз, сиз тамаша болажакъсыз. Олар айланадагъы яшавну, дюньяны, табиятны оьзтѳрече гѳрелер, биз, уллулар, эс этмейген затлагъа тергев берелер.

–Сиз шолай уллу центргъа башчылыкъ этегенден къайры, Дагъыстан муаллимлени бирлешивюню председатели дедюрсюз...

–Республиканы билим берив центры Дагъыстан муаллимлени ассоциясыны къюрчю майданчасы болуп токътай. Бирлешив ишин Билим берив министерлик булан тыгъыс байлавлукъда юрюте. Шо гъар

башчылыкъ эте туруп, инг алдын мен муаллимлени гъар-бир ишинде болгъан чакъы якъламагъа къаст этемен. Ондан къайры, оланы касбу даражасын оьсдюремек учун, гъар тюрлю семинарлар оьтгерибиз. Шо ишге Билим берив министерликни, жамият къурумланы къуллукъчуларын къуршайбыз. Ара бѳлмей юрюлеген педагогика слѳтлар, семинаргенгешлер ва билим берив форумлар яхшы мердешге айланып битген. Шо буса муаллимлени теория ва методика билимлерин камиллешдирмеге, сынавалышдырмагъа, аслу масъалаланы арагъа чыгъармагъа ва шоланы чечиливюню ѳлларын тапмагъа имканлыкъ бере.

–Центрда оьсюп гелеген наслуну патриот ругъда тарбиялавда кѳп иш этиле. Тизив музейигиз бар, бираз алда кадет класыгъыз да ачылды.

–Гертиден де, 2018-нчи йылны декабр айында бизде яшланы асгер къуллукъгъа гъазир этеген регион центр ачылды. Аслу мурады центрны– охувчуларда Уллу ва Гиччи Ватанына бакъгъан якъдагъы сююв, патриот гъислени тувдурумакъ, би-

зин маданиятыбыз, тарихибиз, адатларыбыз, эреволю адамларыбыздан таба наслуланы байлавлугъун беклешдирмек... Шо муратланы яшавгъа чыгъармакъ учун, гъар тюрлю чаралар оьтгериле: конкурслар, викториналар, фестиваллар...

Охув йылны ичинде къоччакълыкъны дарсларын, белгили тархлагъа байлавлу клас сагъатланы, лакъырлашывланы юрютебиз. Яшлар бизин тарихибизге байлавлу оьз къоллары булан оьтесиз къужурлу оюнчакъланы, плакатланы этелер. Дагъы да айтсам, Ватанны якълавчусуну гюнунде республика даражада оьтгерилеген «Асгерге гъазирмен!» деген оюнда бизин охувчуларыбыз даим алдынлы ерлени ала.

«Оьлмес полк», «Устьюнюкню береги», «Георгиев ленточка» деген Бютюнроссия чараларда да ортакъчылыкъ этмеге унутмайбыз.

Центрда тарбиялав ишни таъсири болсун учун яшланы ата-аналары булангъы ишге уллу тергев бериле. Агълю–тарбиялавну инг биринчи ва агъамиятлы отаву. Шо саялы биз атааналаны жыйынларыбызгъа, клас сагъатларыбызгъа, лакъырлашывлагъа чакъырабыз, бизде оьтгерилеген гъар

тюрлю чаралагъа, сапарлагъа къуршама къарайбыз. Биринчилерден болуп центрда «Аталаны советин» къурдукъ.

Гетген йыл бизде Россияны ахтарыв комитетини Дагъыстан ахтарыв управлениесини сиптечилиги булан кадет клас ачылды. Кадетлени айрыча гиеген опурагъы, хас белгилери бар. Олар охувун асгерде йимик ант беривден башлайлар, кадетлени уставын юрютмеге, Ватаныны инамлы якълавчулары болма сѳз берелер.

Шо шатлыгъун, гелген къонакълар булан бирче Эсделикни аллеясында Устьюнюкню 75 йыллыгъына багъышлап тереклер орнатдылар.

–Центрны ва Бирлешивню иши янгъыз Дагъыстан булан дазуланып къалмай. Белгили кюйде, сиз уьлкени оьзге центрлары булан да жанлы аралыкълар юрютесиз.

–Гертиден де, бирлешивюню оьзюню чалышывунда Москва, Къазан, Калининград, Аштархан, Ульяновск, Ярославль, Архангельск, Волгоград, Красноярск шагъарлардагъы белгили билим берив идаралар булан байлавлукъ юрюте. Айрыча Къазандагъы федерал университетни эсгерме сюемен. Олар булан бирче «Ингилис тилден диктант» деген проектни яшавгъа чыгъардыкъ. Шо проектге гъар тюрлю шагъарлардан 8 минг охувчу яш къуршалгъан эди. Шоланы арасында Дагъыстандан да 1500 яш диктант язды. Мен оьрде эсгерип гетген «Юреклерибизни рагъмулукъ булан толтурайыкъ» деген проектде Россияны 38 региону ва алты тыш пачалыкъ ортакъчылыкъ этди.

Ондан къайры, Москва, Санкт-Петербург, Къазан шагъарлар булан ачыкъ дарслар юрютебиз. Оьр класланы охувчуларын ингилис тилден ЕГЭ-ге гъазирлейбиз. Австралияны, Германияны, Китайны охувчу яшлары булан телемостлар оьтгерибиз.

–Дагъыстанны педагогларына не ѳражакъ эдигиз?

–Бизин республиканы бары да педагогларына насип ѳрайман! Неге туюл, гъар гюнлюк аваралагъа тарыгъан, инжиген адам бир заманда да насипли яшны тарбиялап болмажакъын билемен.

Эдуард ЭМИРОВ

Бары да акъубаларын чекген

Гетген асруну 30-нчу йылларында бизин о замангъы уллу уълкебизде болгъан законсуз жазалавлар, сюрдюн этивлер—тарихибизни къайгъылы, къара сагъифаларыны бириси. Шо дертли, авур мюгълетлени яш йылларында башындан гечиргенлеге, шагъаты болуп токътагъанлагъа айрокъда къыйын эди. Оланы гёз алдында ата-аналарын тутуп алып гете эди. Элине ят адам болуп, «халкъны душманларыны яшлары» деген ат тагъылып, яшавну бары да яхшылыкъларындан магърюм къала эди. Тюпде биз шо акъубаланы барысын да чекген, гёрген белгили инкъылапчы, пачалыкъ чалышывчу Алибек Тахо-Година къызы Аза Тахо-Година эсге алывларын беребиз.

Атамны анадаш ерлери, гиччи Ватаны ва ону адамлары бизин яш йыллардагъы яшавубузгъа бир тамаша янгы, ярыкъ ренклер къоша эди, гётеринки гыслер тувдура эди. Алдагъы заманлардагъы давланы, батырланы, Магъач Дахадаевни ва Уллубий Буйнакскийни гъакъындагъы хабарлагъа шып болуп тынглай эдик. Олар бизин учун янгыз китапларда аты эсгерилеген игитлер тюгюл эди. Атабыз оланы экисин де ювукъдан таный эди, къурдашыкъ юрюте эди. Бизде къонакълыкъда болагъанланы гъарисини яшаву гъакъда бир къалын, къужурлу китап язмагъа яражакъ эди. Бий, аристократ йимик гийинеген Жалал Къоркъмасов, къашлары тюлюп, къуру оъюнню ойларына батып болагъан, бизин лап ювукъ къурдашыбыз Ксения Александровнаны эри—Нажмутдин Самурский, къоччакъ бети булангъы бойлу-сойлу—Муслим Атаев, белгили къызыл партизан—Рабадан Нуров, Хан-Магъаматов Наида бажив булан, Кавказ дагну игити, наип Гъажи-Муратны торуну къарачачлы, къарагёзлю, инче белли Ума бажив...

1934-нчу йылда бизге къонакълай Ленинграддан имам Шамилни, оъюнню уллатасына бек ошагъан, жийрен чачлы Написат гелгенде, сююнчюбюзню дазусу ёкъ эди. Ол Ленинградны фашистлер къамавгъа алгъанда, ачлыкъдан оьлген.

Атамны тас этгенде, магъа 15 йыллар бола эди. Эсимде бар 1937-нчи йылны июнь айыны 22-нде къаратангда, Мамонтовкадагъы гъукумат дачада (атам о заман ЦК ВКП(б)-ни билим берив бёлюгюню заведующийини заместители болуп ишлей эди) мени анам уятды. Мен ону мунда къаравулламай эдим. Ол Москвада болмагъа герек эди. Шо гюн уллу эркъардашым Гъажи-Мурат школаны битдирегенге байлавлу шатлы ахшам оьтгериле эди. Уъюнню ичине янгы гюнню шавлалары гирме башлагъан эди. Анам энкейип къулагъыма: «Атанг тутулгъан, сен вёре къоркъма»,—деп шыбышлады. Уъюнню ичинден мен танымайгъан адамлар айлана эди, олар не излей болгъанын билмеймен. Узакъ да къалмай, олар анамны алып гетди. Биз, (мен лап уллусу эдим) менден уъч йылгъа гиччи Магъач ва лап гиччибиз Миночка янгыз къалдыкъ ва шо эртени булан янгы яшавну башладыкъ.

Бир зат да алышынмагъан йимик эди. Гъаманда йимик мен гиччилеге къарай эдим. Заманы гелгенде, уллу столну айланасында олтуруп аш хаба эдик. Шолай янгыз бир жума тургъанбыздыр. Сонг анам гелди ва: «Биз алгъасавлу кюйде Москвагъа къайтмасакъ ярамай»,—деди. Машинге де минип, ёлда кёп заман да къалмай, Москвадагъы квартирибизге етишдик. Абзарда ва подъездде адамлар гёрюнмейгенине тамаша болдум.

Көплер атам йимик тутулганын сонг билдим. Хоншудагы асгерчилени уюнде де шолай гьал бар эди.

Школаны янгыз бешлеге охуп битдирген амалсыз эркярдашым Гьажу-Мурат эртен уюне кьайтгьанда, бош уйлени тапгьан. Биз кьайтгьан гюн сав гече тюнтьовлер оьтгерилип турду. Сонг арадан бир нече гюн гетип, ону комсомол бюрогьа чакьырдылар. Комсомол кьурумну башчысы «рагьмулу» Володя (биз огьар Володенька дей эдик) Тахо-Години, «халкьны душманыны» яшы экени саялы, комсомолдан кьуваламакь деп талап этген. Гьажу-Мурат комсомолгьа гирегенде, огьар характеристиканы Жалал амай Кьоркьмасов язгьан эди. Тек ол оьзю де гьали туснакьны ичинде. Тек бюрода Володяны таклифине кьаршы чыкьганлар болду. Ону комсомолда кьойдулар. Сонг фронтда партиягьа да кабул этдилер.

1937-нчи йылны июль айыны 18-нде оьзюмню гек тьосдеги тептериме: «Ежовгьа Ленинни орденин бергенлер», – деп язгьанман. Анам атамны эки-уьч айдан йиберер, агьлюсюне кьайтар деп умут эте. Гьатта палчы кьатындан сорап кьарагьан болгьан. Сталин адилсизликни яны тьогюл деп инана эди.

Тек яшав узатыла. Анам не этсе де, ишге тьошюп болмай, бир ерде де алма суймейлер. Бизин яшав шартларыбыз алышымасын учун, уйдеги тюнтьовден сонг кьалгьан китапланы базаргьа чыгьарып сатып тура. «Балики, ёлдаш Сталин анамны кагьызларына жавап берер бугьай?» – деп ойлаша эдим. – Атамны бир айыбы да ёкь чу. Шо уллу хата. Сталин атамны яхшы таный чы, унутуп битмегендир. Балики, ону бизге, яшлагьа, сама языгьы чыгьар бугьай?»

Ёкь, ол халкьны душманларыны яшларын бир заманда да кьызгьанмажакь. Оьзю чу: «Яшлар аталары саялы жавап бермей», – деген эди. Унутгьандыр айтгьанын. Анам умутсуз гьалгьа тьошюп, мени ва гиччи эркярдашымны Владикавказ шагьаргьа, оьзюню эркярдашы, профессор Леонид Петрович Семёновлагьа бакьдырма токьташды.

Ол кьызардашы Елена Петровна булан ата-анасындан кьалгьан уллу уйлерде тура эди. Шо уйлерде мени анам да тувгьан, шонда улланам бир заманлар атамны да яш заманларында кьабул этген, огьар гимназияны битдирме кёмек этген. Гимназиядан сонг 1912-нчи йылда охувун Москвадагьы университетде узатгьан. Алибекни ва кьызардашы Нинаны бек сюеген Леонид Петрович оланы авлетлерин оьзюню яшлары йимик кьабул этген.

Анабыз амалкьны кьоруугьан кьурумлар оьзюнде парахат кьоймажакьына шеклене эди. Атамдан сонг Гьамит амай Далгьатны туснакь этдилер. Бары да затыбызны чыгьарып алгьанча, анам шо гюнлерде халилени, сыйлы савут-сабаны, оьзге мал-матагьны сандыкьлагьа салып, поезд булан Владикавказгьа йиберди. Милиционерлер гезикли тюнтьов булан гелгенде, атам жыйгьан бырынгьы дагьыстан хынжалланы алып гетдилер. Ватандаш давларда гёрсетген кьоччакьлыгьы учун савгьатлангьан тапанчасын да кьоймадылар.

Гьали биз анасыз да кьалдыкь. Ону артындан янгы йылны алдында гелдилер. Ол шону билегендей, узакь ёлда тарыкь болажакь затланы алданокь непти тьосдеги гиччи чемоданына жыйып гьазирлеген эди. Беш йылны узакьына Мордовияны Темникидеги лагерлеринде турду ва савлугьун тас этип, толу сакьат болуп кьайтды. Гиччи

эркярдашым, анам тутулгьанча ону янына, Москвагьа кьайтгьан эди. Магьачны яшлар сакьланагьан колони-ягьа бакьдырдылар. Сонг туснакь азарханада кекьорек аврувдан оьлген. Муна шолай агьлюбюз тозулду. Бизин йимик дагьы да минглер булангьы ожакьлагьа шолай кьайгьы кьопду. Биз уьчев кьалдыкь ва 1956-нчи йылда атам-анам айыпсыз такьсырлангьаныны гьакьында кьарар чыкьды.

Мен Москвада институтда охуйгьанда, КГБ-ни архивинде атамны уголовный иши булан таныш болдум. Ону 1937-нчи йылны октябр айыны 9-нда гюллегенлер. Суд 15 минут да узатылмагьан. Огьар пантюркист кьурумну ортакьчысы деп айып салына болгьан. Атам бары да айыплавланы гери ургьан. Тек шогьар да кьарамай, ону шо гюнокь жазалагьанлар. Ону сюеги Дондагьы умуми кьабурларда гёмюлген. Атамны гьакьында бир эсделик сама кьалсын деп, архивде магьа ону кьызыл партизанны шагьатнамасын ва туснакьда чыгьарылгьан ахырынчы суратын бердилер. Дагьы атамдан кьалгьан зат ёкь...

Гьазирлеген Алав АЛИЕВ

Ана тилибизни уйренебиз

СОРАВ:

ЖАВАП:

Айтыгъыз
чы!

**1. Шавхалланы
къаласы къайсы
районда ерлешген
болгъан?**

1. Хасавюрт
2. Буйнакск
3. Къаягент
4. Къарабудагъгент

2. Дагъыстанда яшлар учун чыгъагъан журналны аты недир?

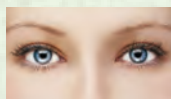
1. «Дагъыстанлы къатын»
2. «Тангчолпан»
3. «Бизин тил»
4. «Къарчыгъа»

ТАПШУРУВ

Тюпде берилген суратланы бир-бирине къошуп, жамын чыгъарсагъыз, шо не сёз экенни билежексиз. Гъариси бир сёз болма тарыкъ.

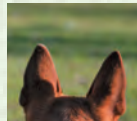
+

= ?

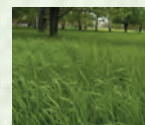
+

= ?

+

= ?

АЛАТЛАР

Мала-мастерок

Оракъ-серп

Биз-шило

Гвоздь-мых

Къайчы-ножницы

Бурав-сверло

Келпет-щипцы

Бычгъы-пила

Каза-мотыга

Кюрек-деревянная лопата

Журнал в журнале

*Нежная сливочная
панна-котта и сочная
апельсиновая карамель
– идеальная пара,
состоящая из
противоположностей*

ПАННА-КОТТА С АПЕЛЬСИНОВОЙ КАРАМЕЛЬЮ

ДОЛГИЕ
ЗИМНИЕ
КАНИКУЛЫ
– ЛУЧШИЙ ПОВОД
ПРИГОТОВИТЬ ДОМА
КЛАССИЧЕСКИЕ
ДЕСЕРТЫ.
ИХ ЛЮБЯТ ВСЕ
БЕЗ ИСКЛЮЧЕНИЯ

- ✓ молоко – 400 мл
- ✓ жирные сливки (20%) – 400 мл
- ✓ ваниль – 2 стручка
- ✓ желатин – 5 листов
- ✓ ликер – 5 ст. л.
- ✓ цедра одного апельсина
- ✓ мелкий сахар – 350 г
- ✓ апельсин – 5 шт.

Панна-котта – это не просто классика, а супер-классика: сложно представить себе итальянский ресторан, в меню которого нет этого десерта. Нежный, ароматный, одновременно сладкий и обволакивающий вкус заставляет думать, что за этим кремом скрывается какой-то особый секрет. Рецепт блюда очень прост: на то, чтобы приготовить панна-котту дома, нужно 15 минут. И еще совсем немного терпения, чтобы дождаться, пока она застынет.

1. Поместим листы желатина в миску с холодной водой – они должны как следует размокнуть.

2. Стручки ванили разрежем вдоль и тщательно выскребем их содержимое, стараясь сохранить его полностью.

3. Смешаем молоко, цедру апельсина, ванильные стручки и семена из них, сливки и 100 г сахара в кастрюле и будем нагревать до появления первых пузырьков. Убавим огонь и оставим покипеть 3-5 минут, помешивая.

4. Оставим смесь настояться еще 10 минут, а затем процедим через сито.

5. Достанем желатин из воды, переложим в молоко и будем тщательно размешивать, пока пластины полностью не растворятся.

6. Перельем смесь в большую форму или распределим ее по маленьким формочкам

и уберем в холодильник как минимум на 5 часов, для застывания.

7. Перед подачей очистим апельсины от кожуры, срезая и белую подкожную мембрану, аккуратно вырежем ножом мякоть из каждой дольки. Оставшиеся части выжмем в глубокую миску – получится примерно 70 мл сока.

8. Разогреем антипригарную сковородку и выложим туда оставшиеся 250 г сахара. Дадим ему растаять и доведем до состояния карамели.

9. Добавим апельсиновый сок – от этого карамель резко загустеет и, возможно, возмущенно зашипит. Пугаться не нужно: продолжим нагревать ее до тягучей однородной консистенции, помешивая, а после снимем с огня.

10. Достанем из холодильника застывшую панна-котту. Чтобы легко извлечь ее из формы, аккуратно проведем ножом по краям, а потом окунем дно формы в горячую воду и перевернем ее на тарелку.

11. Украсим десерт апельсиновой мякотью, польем карамелью и подадим в ту же самую секунду.

Картофельный гратен

ИНГРЕДИЕНТЫ:

Молодой картофель с тонкой кожицей – 750 г
Жирные сливки (20%) – 300 мл
Цельное молоко (6%) – 200 мл
Пармезан (тертый) – 8 ст. л.
Чеснок – 2 зубчика
Тимьян – 3-4 веточки
Розмарин – 2 веточки

1. Разогреем духовку до 160 °С.
2. Смажем сливочным маслом керамические формы для гратена.
3. В небольшой кастрюле смешаем сливки, молоко, чеснок и травы и поставим на огонь. Доведем до кипения на медленном огне, помешивая, чтобы не образовалась пенка.
4. Выключим огонь и оставим молоко настояться в кастрюле 10 минут – за это время и чеснок, и прованские травы отдадут все свои ароматы.
5. Извлечем травы и чеснок – лучше всего процедить молоко через сито. Хорошо посолим.
6. Молодую картошку можно не чистить. Просто нарежем ее очень тонкими кружочками и разложим на формах слоями. Главное – сделать ровным верхний слой.
7. Разольем по формам молочную смесь, сверху выложим натертый сыр и поставим в духовку.
8. Запекать гратен нужно чуть больше часа, чтобы картошка стала совершенно мягкой.

Гарнир из картофеля «Лепестки»

ИНГРЕДИЕНТЫ:

200 г картофельных клубней;
40 мл растопленного сливочного масла;
40 мл растительного (оливкового или подсолнечного) масла;
10-15 г чеснока;
Розмарин, соль и специи по вкусу

1. Картофелины примерно одинакового размера и правильной овальной формы очистить от кожуры, а затем натереть на специальной терке или нарезать кружочками 1-1,5 мм толщиной.

2. Смешать оба вида масла. Этой смесью при помощи силиконовой кисти смазать изнутри форму для запекания, но не расходовать все масло сразу.

3. Далее картофельные лепестки красиво выложить в форме распустившейся розы. Сверху посыпать солью, измельченным чесноком и розмарином.

4. Полить оставшимся маслом и отправить в духовку запекаться при 200

градусах. Время приготовления будет зависеть от величины формы и тол-

щины картофельного слоя. В среднем понадобится от 45 минут до 1,5 часа.

Фаршированные цукини

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*Цукини – 3 шт
масло оливковое – 2 ст. л.
мясо краба – 300 г
лук зеленый – 10 г
петрушка – 3 ст. л.
лимон – ½ штуки
сыр эмменталь – 2 ст. л.
соль, перец по вкусу*

Нарезать цукини вдоль на 2 половинки. Удалить семена и мякоть. Мякоть порубить, добавить нарезанное крабовое мясо, лук, петрушку и натертый сыр. Посолить, поперчить, добавить масло и перемешать. Начинить цукини. Посыпать сухарями и сбрызнуть соком лимона. Выложить в смазанную маслом форму и запекать 35 мин. в режиме конвекции.

Оливье на новый лад

БРЫЗГИ ШАМПАНСКОГО,
ДРАЗНЯЩИЙ АРОМАТ МАНДАРИНОВ,
РАЗНОЦВЕТНОЕ КОНФЕТТИ И...
ЕГО ВЕЛИЧЕСТВО ОЛИВЬЕ!
УДИВИТЕ ГОСТЕЙ НЕОБЫЧНЫМ
ВКУСОМ ПРИВЫЧНОГО БЛЮДА
– СМЕЛЕЕ ДОБАВЛЯЙТЕ В НЕГО
АВОКАДО, ЧЕРНОСЛИВ ИЛИ ДАЖЕ
КОПЧЁНУЮ РЫБУ.

ОЛИВЬЕ С АНАНАСОМ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*200 г картофеля,
200 г отварной курицы,
1 ананас,
½ луковицы,
100 г горошка,
1 морковь,
соль, майонез по вкусу*

Курицу мелко порезать. Очищенный ананас, вареные картофель и морковь порезать кубиками в блендере. Лук порубить. Перемешать все, посолить, заправить майонезом, выложить на тарелки и оформить листьями салата. Оливье к празднику – за считанные минуты!

ПРАЗДНИК МУДРЕЦОВ

21 декабря с приходом темноты евреи отмечают великую Хануку. По-другому она называется Праздником огней и отмечается целых восемь дней. Почему? По легенде, в 165 году до н. э. воины Маккевея освободили европейский народ от продолжительного нашествия греко-сирийских войск и поэтому решили зажечь менору (еврейский семисвечник) и освятить Храм. Однако масла в меноре было очень мало. И здесь произошло чудо: масла хватило на целых восемь дней! В память об этом чуде принято зажигать ханукию, раздавать монеты и угощать всех суфганией (пончиками с повидлом).

Способ приготовления суфгании

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*350 г муки,
щепотка соли,
мускат, орех, корица,
2 яйца, 2 ст. л. сливочного масла,
варенье, 100 мл растительного масла,
сахар, пудра, дрожжевая смесь.*

- Перемешаем муку, сахар, соль, корицу, желтки, мускатный орех и готовую дрожжевую смесь.
- Добавим сливочное масло, потом поставим в холодильник.
- Разделим тесто на части, положим в центр каждой варенье, слепим по краям, а затем смажем белком и поставим в теплое место на 30 минут.
- Положим пончики в горячее масло на 5 минут.
- Готовые пончики нужно посыпать сахарной пудрой.

УВЛАЖНЯЮЩИЙ ЭФФЕКТ

Главный признак здоровой кожи – ее эластичность и нежность. А такой она может быть в том случае, если содержит достаточно влаги.

Казалось бы, стоит окунуть лицо в воду – и ваша кожа, которая испытывала дискомфорт от сухости, снова станет упругой и свежей. Но вот парадокс – вода не способна проникнуть сквозь липидный слой кожи. Именно поэтому дерматологи советуют использовать для умывания молочко, а затем смывать его ватным диском, смоченным в воде. Идеально, если это природная термальная вода, содержащая минеральные соли и микроэлементы. Такая вода стимулирует защитные функции организма.

Кожа жаждет

Почему она становится обезвоженной? Причин тут много: структура кожи, возраст, окружающая среда, климатическое воздействие и другие факторы. Ежедневно незаметно для нас влага испаряется из кожи. При недостаточном уровне влаги в роговом слое кожа

становится чувствительной, возникает раздражение, ощущение стянутости и дискомфорта.

Сухость – первый симптом повреждения эпидермиса.

Что отличает сухую кожу?

- Стянутость (кожа не знает покоя, есть постоянное ощущение стянутости).

- Чувствительность (кожа слишком остро реагирует на жесткую воду, холод, ветер, работающие батареи или кондиционер).

- Снижение эластичности (иссушенным тканям не хватает эластичности).

- Шелушение (на поверхности кожи появляются неровности и сухие участки).

В той или иной степени симптомы сухости кожи можно встретить у большинства людей. Отметим, что организм сопротивляется: процессы восстановления в нем протекают практически непрерывно. Тем не менее коже нужна

и помощь извне. При этом важно правильно выбрать помощника.

Тонкие связи

Увлажняющие средства выполняют роль барьера, который препятствует испарению влаги. Такие кремы и эмульсии продлевают молодость кожи, сохраняя ее упругой и мягкой. Однако уход должен быть регулярным.

Качественные увлажняющие средства не закрывают поры, не вызывают акне или аллергической реакции.

Существуют различные типы увлажняющих средств, в соответствии с типами кожи. Поэтому, покупая крем, убедитесь, что он подходит именно вам. В состав увлажняющих средств для сухой кожи входят биологические жирные кислоты, а также биолипиды, которые укрепляют естественный барьер. Для нормальной кожи используют менее жирные ингредиенты. Жирной –

нужны средства с максимально легкой текстурой. Старайтесь не пользоваться ароматизированными увлажняющими средствами, содержащими большое количество ингредиентов.

Вас не радует цвет лица? Обратите внимание на тональные увлажняющие средства. Чтобы эффективно бороться с морщинками, увлажняющий крем должен содержать солнцезащитные фильтры.

Как правильно

Независимо от типа кожи увлажняющее средство надо наносить на чуть влажную кожу – крем или эмульсия помогут удержать влагу в верхних слоях дермы. Так нужный эффект сохранится дольше. Очистив и тонизировав кожу, слегка побрызгайте ее водой. Промокните влагу салфеткой, а затем точечными движениями нанесите на лицо немного увлажняющего крема и равномерно распределите, не втирая.

Обладательницам жирной кожи достаточно совершать такую манипуляцию раз в день. Если кожа сухая, увлажнять ее придется чаще, по мере необходимости. Особого внимания требует чувствительная область вокруг глаз. Вы заметили, что кожа здесь склонна к сухости? В таком случае подберите для нее отдельное увлажняющее средство.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ХОРОШЕГО УВЛАЖНЯЮЩЕГО СРЕДСТВА

В состав увлажняющих средств обычно входят насыщенные жиры, глицерин, минеральные масла.

- Хорошим увлажняющим эффектом обладают такие вещества, как гиалуроновая кислота, растительные полисахариды (впитывают и удерживают большое

количество влаги, но не вытягивают ее из кожи).

- Многие увлажняющие средства содержат натуральные масла или воски: масло жожоба, масло ши, персиковое масло, пчелиный воск (все они предотвращают обезвоживание и сухость кожи).

- Качество крема повышает присутствие витамина Е (антиоксидант) и минералов (питают кожу).

- Для снабжения кожи строительным материалом используют жирные кислоты (линолеовую и линоленовую), полученные из растительных масел.

Мороз и заяц

Русская народная сказка

Повстречались как-то в лесу Мороз и заяц.

Мороз расхвастался:

– Я самый сильный в лесу. Любого одолею, заморожу, в сосульку превращу.

– Не хвастай, Мороз, не одолеешь! – говорит заяц.

– Нет, одолею!

– Нет, не одолеешь! – стоит на своём заяц.

Спорили они, спорили, и надумал Мороз заморозить зайца. И говорит:

– Давай, заяц, об заклад биться, что я тебя одолею.

– Давай, – согласился заяц.

Принялся тут Мороз зайца морозить. Стужу-холод напустил, ледяным ветром закружил. А заяц во всю прыть бегать да скакать взялся. На бегу-то не холодно. Или катается по снегу да приговаривает:

– Заяц тепло, зайцу жарко! Греет, горит солнышко ярко!

Уставать стал Мороз, думает: «До чего ж крепкий заяц!» А сам еще сильнее лютует, такого холода напустил, что кора на деревьях лопается, пни трещат. А зайцу все нипочем – то на гору бегом, то с горы кувырком, то чертогоном по лугу носится.

Совсем из сил Мороз выбился, а заяц и не думает замерзнуть.

Отступился Мороз от зайца:

– Разве тебя, косой, заморозишь – ловок да прыток ты больно!

Подарил Мороз зайцу белую шубку.

С той поры все зайцы зимой ходят в белых шубках.

Мочох кёл

Денгизни уьстюнден 1600 метр бийикликде Хунзах районда Дагъыстанны табиатыны бек гъайбат эсделиги ерлешген—Мочох кёл. Ону тувулувуну тарихи булай. 1963-нчю йыл ътесиз янгурлу йыл болгъан. Натижада тавлардагъы уллу ярлар хозгъалып, сюрлюгюп, тюпден ътеген «Мочохтлар» деген ъзенни сувун кьыркьгъан. Шо ерде ъзлюгюнден 40 метр бийиклиги булангъы бувгъан кьурулгъан. Шодай тавланы лап ортасында гезел ер амалгъа гелген.

Кёл ириген кьарланы ва гиччи булакъланы суву булан толумлаша. Суву даим салкьын бола. Янгыз яйыны лап кьызгъын гюнлеринде кёлню уьст кьатлавларыны исслиги 25 градусгъа ерли гетериле. Муна шо заман кёлде киринмеге

де ярай. Кьыш айларда кьатты сувукълар болса, Мочохну уьстюнкъалын буз баса ва туристлер, ерли адамлар конькилеге, чаналагъа минип сыргъалайгъан ерге айлана. Мунда турист слётлар, экскурсиялар, студентлени авлакь практикалары ътгериле.

Мочох кёлни айланасын Очли ва Танусдирил тавланы тагъымы кьурушагъан. Танусдирилни лап бийик тебеси—Ичгох тав. Ярлар ъзенге шондан хозгъалып тюшген болгъан.

Кёлде ерли адамлар ва гелген кьонакълар киринегенден кьайры, балыкь да тута. Кьармакьгъа толстолобик, акь амур, сазан, карп тутула. Кёлню айланасында гьар тюрлю жанлар, кьушлар ва ъсюмлюклер ёлугъа. Оланы арасында

Кьызыл китапгъа гийирилгенлери де бар. Тек кёлню ягълары адамлар ташлап кьоюп гетеген насдан толгъан, суву да похлана. Гъали кёлде форель ёлукьмай, балыкъланы ъзге журалары да шайлы кемиген.

Ерли жамаат табиатны шолай алаамат ерин тас этме суймей. Кёлню ъз гючю булан кьоруна башлагъанлар, гьавгъа, балыкь тутувгъа, ювугъунда биналар кьурмагъа ихтияр берилмей. Школаны муаллимлери ва охувчу яшлары чакь-чакьда чыгъып, кёлню ягъларын тазалай. Тек ъз гючю булан чечип болмайгъан ондан да кьоркьунчлу масьалалар бар. Бувгъанны алгъасавлу кюйде беклешдирмесе ярамай. Шондан юртгъа да кьоркьунчлукь тувулуна. Шо масьала чечилерге ва бизден сонггъу наслулар да табиатны гезел ери булан кьуванып боларгъа умут этмек кьала.

Гюльнара АСАДУЛАЕВА

Ананы ва муаллимни

ГЪАКЪЫНДА

Анам анадаш школасында орус тилден ва адабиятдан дарслар юртегени 58 йыл бола. Дагъыстанны ат къазангъан муаллими Шипа Абуталиповна къайратлы ва намуслу загъматы учун хыйлы пачалыкъ савгъатлар булан белгиленген. Тек тюзюн айтгъанда, яшлар, оланы ата-аналары, иш ёлдашлары озьуне этеген гъюрметни бары да савгъатлардан артыкъ гёре. Ону ишине берилгенлигине къарап, сукъланып, кёп охувчулар школадан сонг педагогну касбусун танлагъанлар.

Юрта огъар уллулар да, гиччилер де бир йимик абур этелер. Олар ол таныйгъанына да, танымайгъанына да къачан да кёмек къолун узатажагъын билелер. Ону рагъмулу юреги биревню де тилевюн тергевсюз къоймагъа болмай. Ана юрек озгени аврувун, дертин озьюнюки йимик къабул эте.

Анабыз бизге, 8 яшына яшав берген. Ол «Ана макътавлукъну» ордени булан савгъатлангъан.

... Уьюбюзню такъта къапуларына илинген гиччи багъыр къонгурав янгъидан зангыражакъ ва гиччи заманларыбызда йимик терезе башгъа чабып: «Анабыз школадан геле»,— деген шат тавушлар чалынажакъ. Шонча йыллар арадан оьтноп, биз бугюн де ону алда йимик сабурсуз кюйде къаравуллайбыз. Гёкчек ва саламатлы кюйде гийинеген анам уйге гирип гелегенде, къолунда даим охувчуларыны тептерлерин тутуп бола. Бетинде бир де къавшалгъанлыкъ да гёрюнмей. Аявлу гёзлерисиликни ва ярыкъны яйып, гюнешни шавлалары йимик йыртыллай.

Муаллимни иши ахырынчы дарсгъа къагъылагъан зенг булан битип къалмай. Биз яш заманыбызда анам яшланы арив хат булан язылгъан тептерлерин тергейген кююне къарамагъа эпсиз сие эдик. Арив хатгъа охувчулар анамдан уйренген эди. Ону гъар язгъан гъаршы устаны къолундан чыкыгъан сигърулу накъыш йимик. 58 йылны ичинде бир де алышынмагъан. Ону касбусуна бакъгъан якъдагъы аминлиги шолардан да гёрюнюп тура.

Герти муаллимни юреги охувчусуну гъаруьстюнлюгю учун къувана, амма гиччи хатасы да гёнгюн бузма да бола. Анам да шолай, яшланы ишчи столуну уьстюнде тебе болуп жыйылгъан тептерлерин тергейгенде, ону бетине къарап, шо мюгълетде ол не ойлашагъанын, юрегин не йимик гъислер къуршагъанын англама къыйын тюгюл эди. Бир къашлары тююле, бир бети ачылып, сююнчден толуп гете. Шо мюгълетлерде огъар пуршав этмеге биревню де ихтияры екъ эди. Биз, яшлар, биле эдик: анабыз—Муаллим, ол ишлей.

Анабызны яхшылыгъындан биз анадаш ва орус адабиятны гъакъ юрекден сюеген болдукъ. Бизин гиччи заманыбыздан тутуп сёзге абурлу, аявлап-асырап янашмагъа

Эртен вакъти. Зорлугъу булан гъайранлыкъгъа къалдырагъан сигърулу Шалбуздагъны келлесинден айлана якъгъа эркин кюйде ярыкъ яйып, гечени узагъына ушноп тургъан топуракъгъа баласын къучагъына алгъан анадай, иссилик берип, гюн гётерилип геле. Тангы къаршылайгъан хоразлар булан бирче бютюн дюнья уяна.

Ана — ер юзюнде сюювню, яшавну къурумас булагъы.

Мени анам Гъажиева Шипа Абуталиповна да гюнеш йимик шавла бере, яшав деген авлакъда рагъмулукъну, гъакъылны ва адамлыкъны урлукъларын чача.

Анам—муаллим. Ондагъычыдамлыкъны, тавакаллыкъны, асилликни, сюювню ва озьге яхшы къылыкъланы дазусу ёкъ.

Ол Къули районну Цыйша деген юртунда Уллу Ватан дав башланып, эки ай оьтген сонг тувгъан. Анамны яш йыллары нече де сююнчсюз ва пакарсыз эди. Дав ва ондан сонггъу заманланы къыйынлыкъларындан къайры, ону оьгейана оьсдюрген. Тек шо гъар да къарамай, ол ичинде дуллу дюньягъа ачув тутмагъан, юреги таш болуп, зек адамгъа айланмагъан.

Ол ата юртундагъы къатынланы арасында биринчилерден болуп оьр билим алгъан.

уыйретген о эди. Шо саялы китаплар бизин лап да яхшы кърдашларыбыз эди. Пушкинни, Лермонтовну, Павло Нерудону, Низамини, Фирдоусини яратывчулугъундан ругълана эдик. Бестужев-Марлинскийни повестлерин, Полежаевни поэмаларын айрылмай охуй эдик.

Эсимде бар, узакъ кыш ахшамлар биз эркърдашым булан анабызны янындан таймай, арты булан юрюп, къайсы буса да бир китапны охумагъа тилей эдик. Биз оъзюбюз де охуп бола эдик, амма ондагъы йимик пагъму, усталыкъ, озокъда, бизде ёкъ эди. Ол бизин кыырында олтуртуп китапны ачагъанда дюньядагъы бары да затны унута эдик.

Янгыз бизин учун тюгюл, ону адабиятдан юрютеген дарслары школадагъы бары да яшлагъа байрам болуп токътай эди.

«Гарун бежал быстрее лани...». Шо сатырлар шо заманлардан берли даимликге эсибизде кългъан. Бир гезик анам магъа да, эркърдашыма да Лермонтовну «Беглец» деген поэмасын охугъан эди. Авзуларыбызны да ачып, шып болуп тынглайбыз.

Ахырына ерли охугъанда, эркърдашым манг болгъандай, гъеч аваз чыгъармай эди, сонг эстапгъандай: «Шо нечик болагъан затдыр? Неге анасы оъзюню уланын Гъарунну уюне гирмеге къоймагъан?»—деп сорады.

Анам огъар жавап бере. «Гъарун къркъуп, дав майдан-дан къачгъан, осаллыкъ гърсетген. Ювукъ адамларына, кърдашларына, Ватанына хыянатчы болуп чыкъгъан, оланы якъламагъан. Шо саялы анасы ону къабул этмеген ва налатлагъан»,—деди ол.

Анам инживлю, якъывлу насигъатлар берме сюеген-лерден тюгюл. Тюзюн айтгъанда, шоларда гъажатлыкъ да ёкъ эди. Ону бютюн яшаву, этеген ишлери, касбусуна, охувчуларына, иш ёлдашларына, юртлуларына янашагъан кюю бизин учун ульгю болуп гелген. Шо бизге къайсы насигъатлардан да артыкъ таъсир эте эди.

Анамны инбашларына нечакъы намуслар тюшген! Школа, уйдеги аваралар, 8 яшы... Гъарисине заман да, тергев де, гюч де тапма тарыкъ. Оъз авлетлерингни яхшы адамлар этип тарбиялап, тюз ёлгъа салып болмай бусанг, оъзгелеге гъакъыл нечик уйрертерсен?! Муаллим юртда яш наслугъа янгыз билим берип къоягъан касбучу тюгюл. Ол яшавда тюз ёлну танглама, яшлагъа уллу яшавда ерин тапма кёмек этеген, сёзюне тынглайгъан, оъзюне бютюн жамаат абур этеген адам. Шолай муаллимлери ёкъ юртну иши бир заманда да тюзелмежек.

Педагоглар 10-15 йыл ишлеп, ругъдан тюше, гёнгю тая, билимлени ярыгъын якъмагъа гючю кълмай деп заманда бир эшитмеге бола.

Тек шо меселдеги къаравлар, токъташдыривлар мени анама бирдокъ да къыйышмай. Ол олай эрте «сёнеген-дёнегенлерден» тюгюл. Шолай болмагъан эди буса, охувчулар 50 йыл алда йимик, бугюн де огъар уллу гъюрмет, абур булан янашмас эди. Гъар дарсына сююне туруп баралар.

Нече-нече яшлар ондан ульгю алып, педагог болма суйгенлер! Нече инче яш юреклене балгъам сёз, рагъмулу юреги булан сав этген.

Алда яшлар, гъали буса башына акъ гирген аталар анама: «Мени аявлу муаллимим! Школа яшавумдагъы тизив мюгълетлер учун, оъзюмню оъзоме инандырып

болгъаныгъыз учун, сюрюнгенде гётерилме ва алгъа юрюмеге уйретенигиз учун уллу баракалламны билдиремен ва тобукъдан туруп этегигизни оъмемен»,—деп айталар.

...Бир гезик кытайлы эсли адамгъа: «Илму деген не затдыр?»—деп сорагъан болгъанлар. «Адамланы билим-лери»,—деген ол. Сонг дагъы да: «Рагъмулукъ деген недир?»—деп сорагъанлар. «Адамлагъа бакъгъан якъдагъы сююв»,—деп жавап берген ол. Муаллимде де инг алдын терен билимлер ва рагъмулукъ болмагъа герек. Ондан къайры, охувчуларыны юреклерини киритин ачагъан ачгъыч табып бажарма тарыкъ. Мени анамны шолай ачгъычы бар. Яшлар огъар инана, сюе, сырларын чече. Неге тюгюл, муаллими оъзлени англажагъын, якълажагъын ва тийишли агъамиятлы сёзлени табып болажагъын бек яхшы билелер.

Ону педагогикада башгъалар билмейген бир яшыртгъын сыры бардыр деп эсигизге гелмесин. Ол бары да охувчуларын оъзюню яшлары йимик сюе. Шо ону муаллимлик ишиндеги уьстюнлюклерини сыры. Йыллар гетип де, охувчулары муаллимин унутмайлар, ону ярыкъ келпетин эсинде сакълайлар.

Муна бираз алда 30 йыл алгъа, школаны битдирген охувчусу анама кършы болуп: «Шипа Абуталиповна, эсигиздеми, мен аягъымны гесгенде, сиз мени аркъагъызгъа да миндирип, уьюбюзге етишдирген эдигиз. Шо ёл битмейген кюйде болгъанын не бек сюе эдим. Билемисиз, негер? Неге тюгюл, оъзюмню анам тирилгендей, сизден ана иссилик гелегенин гъис этген эдим. Гъатта аягъымны авуртагъаны да тайып кългъан эди. Кёп савболугъуз! Мен сизин бир де унутмажакъман!»—деген болгъан.

ТИГРИНА ГЪАЖИЕВА

САНИЯТНЫ ТАЛИГЪЛИ КЪЫСМАТЫ

Пачалыкъ яшавун къурувда агълю аслу канзилени бириси гысаплана. Ол нечакъы къатты ва мугъкам болса, пачалыкъ да шонча бай ва гючлю болур деп негъакъ айтылмагъан. Бу гъаракатда ата-ананы къошумун бирев де гери урмагъа болмай. Сонг да, агълюню къуруп къойгъан учун болмай. Ону беклешдирмеге, инсанлыкъны тамурларын генглешдирмеге де тарыкъ.

Яшлар – бизин гележегиз. Шо барыбызгъа да белгили. Агълю мугъкам болса, олагъа яхшы билимлер, тизив тарбия берилежегине шекленмейбиз. Гёресиз, янгыз бир гиччи агълюню алсакъ да, нечакъы суаллар арагъа чыгъа. Оланы гъарисини терен маънасы бар. Эгер биз уълкебизни мугъкамлыгъын гётермеге сюе бусакъ, уьстде эсгерилген масъалаланы гъарисине жаваплы янашмагъа герекибиз.

Саният ва Камал Ильясовлар 1971-нчи йылны декабринде уьй болгъанлар. Гелеген йыл буланы бирче яшав юртегенине 50 йыл тамамланажакъ. Экиси де минглер булангъы совет агълюлени бирисинде тувгъанлар, оьсгенлер, тарбия алгъанлар.

– Ата-ананы хасиятлары къы-йышмай, тез бузулгъан агълюде тувгъанман, – деп башлады бизин булангъы лакъырын очеркибизни игити Саният Ильясова. – Янгызлыкъда оьсюп, яшавну аччысын нечакъы да гёрмеге туюшдю. Тек яш болсам да, иелмедим. Тенгирибизден йиберилген къысматым булан разилешдим. Шо йылларда совет уълкебизде яшлар учун къурулгъан школа-интернатлар бар эди. Гъалыма къарап, гележегимни ойлашып, юртдагъы къатынгишилени советини председатели Къыгъили Исаевна Исаева мени Бавтогъайда ачылгъан школа-интернатгъа бакъдырды. Шо вакътиде о тюз къарар болуп чыкъды. Демек, совет гъакимлиги, совет къуллукъчулар гъар агълюдеги гъалланы билип, айсениликге ёл бермей, гъар агълюге, айрокъда кёмек тарыкъ яшлагъа айрыча тергев бере эдилер.

Саният Гъайбуллаевна шо гюнлени гъеч унутмай. Биз билебиз, гъар адам аслу гъалда школада охуйгъан йылларында яшавда тарыкълы къылыкъларгъа ес бола. Бавтогъайда оьтгерилген 7 йыл ону яшавгъа къаравун башгъачалай этген, охувгъа, билимлер алыгъа талапылыгъын артдыргъан, яш чагъындан яхшы хасиятларын беклешдирген.

Саниятны къысматына охув ожакъны коллективи, гъар муаллим агъамият берип къоймай, суюкъюм-

лю яшны ата-ананы сююво булан да сюелер. Школа-интернатны директоруну заместители Нина Фёдоровна яшгъа, айрокъда кёп тергеюн бакъдыра, гъатта ону агълюсюне алмагъа разилигин де аян эте.

.....Къысмат, къысмат. Ата-ананы исивюн билмесе де, Саниятны школа яшаву бек анив оьте. Охув ожакъда охувчулагъа теренден билимлер алмагъа, тарбияланмагъа бары да шартлар яратылгъан: тизив класлар, оьр ва орта хас билимли муаллимлер. Олар дарслардан сонг да къалып, яшлар учун къошум дарслар да юрюте болгъан. Гъар тюрлю кружоклар, тарихи ерлеге барывлар, табиатгъа чыгъывлар интернатдагъы яшлар учун гъар гюнлюк нормагъа айлана.

Йыллар гете. –8-нчи класны охуп битдирип, экзаменлер береген гюнлени бирисинде ягъыма атам гелип чыкъды,–дей, шо гюнлени эсге ала туруп Саният. – Ол шо йылларда Россияны уллу промышленный шагъары Горькийде яшай эди. Узакъ сёйлешивлерден сонг, мен ону булан бармагъа рази болдум,– деп сёзюн бёлдю Саният. Тек бизин «игитибиз» Горькийде узакъ яшамай. Атасы нечакъы гъаракат этсе де, агълю себеплер арагъа чыгъып, ол ата юрту Башлыгъентге къайта. 9-10-нчу класларда ерли орта школада охуй. Школада оьзюню охув якъдан, жамият ишлерин юрютювде активлигин гёрсете. 1970-нчи йылда ол школаны оьр къыйматлар булан битдире.

Касбу танглав масъала арагъа чыкъгъанда, Саният муаллим болажагъын айланасындагъылагъа аян эте. Тек экзаменлерин яхшы къыйматлагъа берсе де, Дагъыстан пачалыкъ университетни оьзю ушатгъан тарих факультетине охумагъа тюшмеге бажарылмай. Йылларын зая йибермес учун, къатты хасиятлы къызъаш чалт айланып, шо университетни филология факультетини русча бёлюгюню студенткасы бола. Амма узакъ охумагъа тюшмей. Себеби де шулай.

Бизде, Дагъыстанда, къатынги-шилени яшав ёлуна таъсир этеген себеплер кёп бар. Шоланы бири-си–уыленив масъала арагъа чыгъа. Оьр охув ожакъда охуйгъан яхшы билимли, сюйкюмлю, саламатлы къызъаш юрдагъы яхшылыкъланы бирисинде Башлыгъентдеги «Кировский» совхозну бригадири болуп ишлейген Камал Ильясовну, ону дос-къардашларыны гёзюне илине. 1971-нчи йылны ахырында жагъиллер уйленелер, янгы агълю къурула. Янгы яшав, шартлар, намуслар Саниятны ишлей туруп охумагъа борчлу эте. Ол 1972-нчи йыл загъмат ёлун хоншу Жавангъентдеги 8-йыллыкъ школаны рус тилден дарс беривчу муаллими гъисапда башлай. Саният 48 йыл загъмат тёкген. Ону загъмат книжкасында дёрт языв тюгюл ёкъ. Ол уьч охув-билим берив ожакъларда – Жавангъент, Башлыгъент, Дружба школаларда ишлеген.

1976-нчы йылда Саният Башлыгъентдеги орта школагъа ишге гёчюрюле ва 10 йылны боюнда рус тилден дарс бере. 1987-нчи йылда сынавлу муаллимни хоншу Дружба юрдагъы орта школаны директоруну дарслардан сонг охувчу яшлар булан иш юрютеген заместители этип белгилейлер. Шо йылларда Саниятны уьягълюсю Камал Ильясов да Дружбадагъы ерли «Кировский» совхозну баш агроному болуп чалыша.

1991-нчи йыл Саният Гъайбуллаевна Башлыгъентге къайта ва ерли орта школаны директоруну заместители болуп ишлемеге башлай. Кёбюсю масъалаланы бойнуна ала ва шоланы уьстюнлю кюйде чече. Яш муаллимлеге янгыз сынаву булан кёмеклешип къоймай, яшав ёлу булан да уьлгю де болуп токътай. Школадагъы бугюнгю тазалыкъ, уьстюнлюклер директорну заместители Саният

Ильясованы гьар гюнлюк загьматы булан да байлавлу. Шо саялы огьар 2012-нчи йылда «Дагъыстанны ат къазангъан муаллими» деген оьр ат бериле.

Санятны загьмат книжкасын къолума алагъанда, оьзге документлени, савгъатланы арасында гёзюме орден книжка да илинди. –О кимникидир?–деп сорайман Саняйтгъа. –Уьягълумники,–деп жаваплана ол. Айтагъаным, 1973-нчю йыл Башлыгентдеги «Кировский» совхозну 24 йыллыкь бригадири Камал Ильясовгъа юзюмчулюк тармакъда етишген уллу загьмат натижалары учун «Гьюрметлев белгиси» деген орден берилген.

–Бизин юзюмчулюк бригадабыз шо йылларда татли емиш береген бавларыбызны гьар гектарындан орта гьисапда 100-120 центнер тюшюм къайтара эди,–деп эсге ала Камал. Бир йыл буса Первомайское-деги «Каспий» совхозну бригадири Социалист Загьматны Игити Султан Багъамаевни бригадасын ярышгъа чакъырып, бегетилген тюшюм береген юзюмчулюкени гьар гектарындан орта гьисапда 130 центнер юзюм къайтардыкъ,–дей ол.

Етишген уьстюнлюгю саялы совхозну шо йыллардагъы директору Рабадан Шарипов яш бригадирге алтын сагъат савгъат эте.

Эр-къатын загьмат фронтда жанын-къанын аямай чалышгъан адамлар. Оланы яшав ва загьмат ёлу минглер булангъы совет ватандашларыкине ошай. Загьмат яшав, юртун къурув, яшларын тарбиялав... Шолар бары да оланы башындан да гетген. Шо борчланы эки де ата-ана лап оьр даражада кютмеге бажаргъанлар.

Шолай намуслу агълюню башын тутгъан Саняйт ва Камал Ильясовлагъа багъышлангъан очеркимде оланы ожагъында оьсген яшланы гъакъында айтмасам толу болмас деп эсиме геле.

Советлер элинде кёп яшлар табып, оланы тюз тарбиялагъан аналагъа «Аналыкьны» 3 даража медаллары бериле эди. Саняйт

Гъайбуллаевна шоланы барысыны да есиси. Ол 6 яшны анасы, уьягълую Камал булан оланы гьарисин Ватаныбызгъа пайдалы адамлар этип оьсдюрген, терен билимлер ва тизив-тарбия берген.

Яшланы экиси Рапийат ва Мадина оьр ва орта охув ожагъланы да охуп битдирип, татывлу агълюлери булан уьлкебизни тахшагъары Москвада яшайлар ва загьмат тегелер.

Биргине-бир уланы Ахав, гичиси къызы Алиса Дагъыстан университетни юридический ва тарих факультетлерин охуп битдирген ва йыракь Сургут шагъарда яшавёлун тапгъанлар. Гьар йыл агълюлери булан яй вакътиде ата-анасыны ягъына гелелер. Эльвира врач касбугъа ес болгъан, Магъачкъалада Ленин район поликлиниканы заведующийи. Халкъны савлугъун сакълавда тийишли къошумун болдура.

Камалны ва Саняйтны бирдагъы къызы Мая Ильясова Магъачкъалада яшай, белгили адвокат. Ол башлап Дагъыстан пачалыкъ университетни тарихи факультетине охумагъа тюше. Онда охуй туруп, Мая юридический факультетни де охуп битдире. Ол тарихи илмуланы кандидаты да дюр.

Йыллар гете. Наслулар алышына. Биз школада охуйгъан йылларда юртлулагъа билим берген муаллимлени атларын адамлар уллу гьюрмет этип эсгере эдилер. Бугюн шоланы сыдырасына Саняйт Гъайбуллаевнаны да къошабыз. Ону аты, загьмат текген 48 йылны боюнда этген умпагъатлы ишлери, яш наслугъа билим беривде этген къошуму сый-гьюрметге тийишли.

Яхшыда да, яманда да Камал ва Саняйт юртлулар булан. Савлай яшавун билим берив тармакъгъа багъышлагъан Башлыгент орта школаны директору Мадина Абдуллаевна аты макътавгъа лайыкълы муаллимлени гъакъында сёз арагъа чыкъгъанда, ол Саняйт Гъайбуллаевнаны атын кёп сююп эсгере.

Гюнлени бир гюнюнде юртлуну ожагъына от тюшген деген яман хабар яйыла. Мадина ва Саняйт школаны муаллимлерин тезлик булан жыйып, гьалны англата. Чалтлыкь булан акъча маялар да жыйып, муаллимлер балагъ къопгъан уьйге етише, есилерине кёмек къолун узата. Бу мисал, эки де адам – ёлбашчы ва муаллим нечик бири-бирин англайгъанын бирдагъы керен исбатлай. Шулай арив иш гёрюв, татывлукь муаллимлени сыкълашдыра, янгы уьстюнлюк-леге иштагълы эте.

Оьмюр тез гете. Йыллар оьзюнкин ала. Савлукь да осаллашмай къалмай. Шолар себеп болуп Саняйт Гъайбуллаевна да жаваплы ёлбашчы ишин къоюп, яш муаллимлеге болагъан кёмегин эте, сынавун бере.

Башлы якъда танывлу, загьмат чалышыву булан белгили Саняйт ва Камал Ильясовланы гъакъындагъы очеркимни язагъан вакътимде советлер элинде кёп къаршылашагъан халкъланы арасында ёлугъагъан дослукъну гьызларын бирдагъы керен гёрдюм. Буланы уллу ва татывлу агълюсюнде 22 торун, гиччипав оьсе. Уьлкебизни даражасында алгъанда, гиччи атав йимик гьис этилеген агълюде къумукълар булан бирге татарланы, аварланы, табасаранланы, тажиклени, лакланы къаны да бар. –Гиевлени бешиси шо миллетлени вакиллери. Биз барыбыз да бир агълюде сыкълашып, бир-бирибизни сююп, бир-бирибизге сый-гьюрмет этип татывлу яшайбыз,–деди Саняйт Гъайбуллаевна.

Уллу ва татывлу агълюде къуруп, Башлыгентни жамият, загьмат яшавунда, яш наслуланы тарбиялауда аслам пайы бар Камал ва Саняйт Ильясовлагъа биз де гележекде яшларындан ва яшларыны авлетлеринден къуванып, насипли яшамагъа Тенгирибизден савлукь тилейбиз.

**МАГЪАММАТРАСУЛ ИБРАГЪИМОВ,
Къаягент район**

Бу йыл Дагъыстанны бирдагы бир пагъмулу адамына аз болду. 54 йыл чагъында арабыздан язывчу, шаир, драматург, тарихчи ва жамият чалышывчу Шапи Казиев чакъсыз гетди. Ону китапларына ва сценарийлерине гёре, уьлкени белгили киностудияларында хыйлы фильмлер чыгъарылгъан. Москва ва Дагъыстан театрлары сагъналарында 30-дан артыкъ пьесалары салынгъан. Ш.Казиевни «Насрутдинни алтын эшеги» деген спектаклин тыш пачалыкъланы къаравчулары да яхшы таныйлар. Авторну «Имам Шамил» деген китабы басмадан 5 керен чыгъып тура. Художник Мусаясул Халилбекни гъакъында язгъан «Сюрдюню сырлары» деген романы сийрек ёлугъагъан ва ахтарылагъан китапгъа айланып битген. Тюнде Шапи Магъамматович Казиевни «Пианино» деген хабарын беребиз.

Шапи КАЗИЕВ

Пианино

(къысгъартылып бериле)

Бизин авул Хунзах къалагъа ювукъда ерлешген. Алда мени юртлуларым Хунзахгъа яяв аякъдан юрюй эди ва автобусну къаравуллап токътагъанлагъа яман гёзден къарай эди. Заманлар алышынгъан. Гъали сийрек буса да, яяв барагъанланы гёрсе, уллу тамашалыкъ этелер.

Мен оьзюню гъакъында хабарлама сюеген гюн, эртени булан уллатам Хунзахгъа ёлгъа чыкъгъан эди. Алды булан сайламлы малларын къувалай бара. Ол Хунзахны базарында къойлары учун яхшы гелим алма умут эте. Машинлер къаршы болса, гиччи сиривю булан барагъан тамазаны оьтме къоюп, арты булан уллу сукъланыв булан къарайлар.

Огъар узакъ юрюмеге тюшмеди. Хунзах, гертиден де, йыракъда тюгюл. Уллатам ерине етишгенде, ону сабурсуз кюйде къаравуллап турогъанлар барэди. Гъар базарда йимик, мунда да бир заманда да бир затны да сатып алмайгъанлар, оьзгелени ариге теберип алгъа чыгъа. Оланы эркин къойсанг, сагъатлар булан бош лакъырны узатып турмагъа гъазирлер. Бириси бурма мююзлю къара къойну сомундан этилген тишликгетиегензат ёкъ деп башлай. Ёкъ, акъ къойну этинден этилген гынкал яхшы деп, къаршы чыгъа башгъасы. Эришив лап чекелерине чыгъып, къызып гетгенде, бироз сабур болалар. Тек «ярашыв» кёп узакъгъа бармай, аз да гетмей, сёз уьчешив янгыдан гюч ала...

Уллатам сатылгъан малына гелген акъчаны газет гесекге де чырмап, галифе шалбарыны терен кисесине тыгъа. Гъали парахат уьйге къайтсам да ярай деп турагъанда, ону бирден оьтюп барагъан

юк ташыйгъан машин тергевюн тарта. Оьзю машин де тюгюл, ону уьстюндеги гъар тюрлю кьутукъланы арасында ёл чанггъа бёленип токътагъан пианинодан гёзюн айырып болмай

Мени уллатам консерваторияда охуй болгъандыр деп эсигизге гелмесин. Ол накъыраны да гъарангъа согъа эди. Тек, тюзюн айтгъанда, тав ерлерде эргишилер шанжалдан башлап оьзлени къурсагъына ерли къагъа туруп, хошуна гёре къайсы буса да, бир макъамны сокъмагъа къарай. Контробасны саксофондан айырып болмайгъан уллатам чагъына да къарамай, машинни артындан чапды. Ол шогюн йимик къойларын хырдамындан тутуп, сюйреп алып гетип барагъан бёрюню артындан да чапмагъандыр. Ерленген атын къамучу булан къувалайгъандай, оьз-оьзюн алгъасата эди.

Уллатам машинни артын къувуп, ондан сонг болгъан ишлени гъакъында айтгъанча, шо гюнгю тамаша агъвалатланы маънасын ва себебин англатма къарайым. Бары да айып менде.

Пианинону мен гёрюп болмай эдим. Неге тюгюл, биринчилей, ону фортопианодан не башгъалыгъы бар экенин англап болмай эдим. Бир-биринден айрыла буса да, неге фортопиано музыканы пианистлер согъа? Экинчилей... Бир гюн атам къуллугъундан бек хош болуп гелди. Ону погонларындагы уллу юлдузгъа бирдагы юлдуз кьошулгъан экен. Озокъда, шо сююнчлю агъвалатны эде кълардай кюйде белгилеме токъташды. Бир ящик коньяк, мандолина ва къурдашлары азлыкъ эте болгъангъа ошай. Ахшам кьонакъланы узатгъан сонг,

мени эс этип: «Мен сагъа пианино алажакъман», – деди.

Артындагъы гюн белсенип мурадын яшавгъа чыгъарма башлады. Къолума къара тюсдеги музыка тептерни, «Сольфеджиону» ва «Фортепиано согъувну школасы» деген китапны тутдурду.

Башлап мен бир де башгъа тюгюл, подполковник чинни магъа бергенде йимик сюндюм. Тек сонггъа таба бек гъекюндюм, неге тюгюл, атам бары да ашыкъларымны, лянгаларымны, рогаткаларымны чыгъарып алды. Чачларымны лап къысгъа этип

амалсыз «Терек» озюню аты къоюлгъан тав озенни тавушуна парх бергендей окюре эди. Алданокъ айтып къояйым, шо къавгъалы концертлеге мени бир аралыгъым да ёкъ эди. Себеби – бирден атамда шо пианинону согъувда гъали болгъанча «юхлап» тургъан пагъмулары уянгъанлыкъда эди. «Концертлеге» тынглама гелеген хоншуланы: «Къайдан уйренгенсен? Неге яшырып тургъансан?» – деген сорауларына жавап бермей, мыйыкътюдден иржайып, согъувун узата эди. Ону музыка «гюнерлерини» сырын янгыз биз биле эдик. Ол

Шолай музыка ахшамланы бирисинде авулдан гелген улланам да ортакъчылыкъ этди. Ол мени ва атамны пианинону согъагъан кююбюзге шып болуп, уллу сююнч булан тынглай эди. Ахырда: «Тизив мебель! Гюзю йимик йыртыллай, музыканы да согъа!» – деп, гёргенини жамын чыгъарып, башымны сыйпады. Сонг ювукъдагъы тюкенден магъа «Мокко» деген кампетлени алып гелди. Шо кампетлеге улланам айрыча гюрмет эте эди. Неге тюгюл, уьстюндеги кагъызына Макка деген атны тюз язмай къойгъан деп гысап

къыркъды ва музыкадан дарс берген муаллимлеге алып барды.

Эки ай мен къасткъылып «Сольфеджиону» уйрене эдим ва тынгламайгъан бармакъларым булан пианинодан музыкагъа ошайгъан тавушланы чыгъарма къарай эдим. Дарслар офицерлени клубунда юрюле эди. Онда мени гъар гезик нече де суймей туруп агъам узата эди. Мен буса огъар ачувгъа да юрюп туражакъман деп тутгъан эдим.

Арадан уьч ай обтген сонг, мен музыкадан алгъан билимлер таманлыкъ эте деп, атам, гертиден де сёзюнде табылып, «Терек» деген уллу пианинону сатып алды. Энни гъар ахшам

жагъыл, уйленгенчеге заманларда Германияда къуллукъ эте эди. Шонда бир немис къатын атамны классика музыканы суйме уйретген. Ол мени музыка тептеримдеги «до» нотаны «ре» нотадан айырып болмаса да, озюню мандолинадагъы репертуарын пианиногъа гёчюрюп бажарды. Айрокъда «Хасболатны йырын» сокъмагъа бек кепине геле эди. Согъагъандан къайры, йырлама да йырлай эди. Хыянатчы болуп чыкъгъан жагъыл къатынын такъсырлагъан тавуланни гъакъындагъы йырны лаптаъсирли ерлеринде тынглавчулагъа бурулуп, къолуну бармакъларын черте эди.

ете эди. «Огъ, не татывлу кампетлер! Бир грамын ашасанг, бир де башгъа тюгюл, сыйлы ерлеге барып гелгендей боласан», – деп айта бола эди ол.

Тек уллатабызгъа къайтайыкъ. Ол гъали тюкенни абзарына гелип токътагъан машинден малланы тюшюрме кёмек эте. Мени буса бизге улланам гелгенден сонг болгъан агъвалатланы гъакъында хабарламагъа бираз сама заманым бар.

Улланам яратывчу адам эди. Гъатта тамгъа тезек болгъанча ябушдурагъан сыйырны «чепелеклери» чебер суратгъа, бырынгы накъышлагъа ошай эди. Ерли къатынланы арасында дагъы олай тезек уста ёкъ

эди. Юртгъа хапарсыздан гелген художник, улланамны «яратывчу-лугъундан» ругъланып, шагъарда шогъар багъышлангъан айрыча выставка оьтгерген эди. Гъасиликалам, ол бизден юртгъа къайтгъанда, лап башлап бары да авул-хоншугъа мени музыка пагъмуларымны ва гюзгю йимик йыртыллайгъан, сигърулу тавушлар чыгъарагъан музыка алатны гъакъында хабарлагъан.

Гъали сиз мен не айтма суюегенимни англай тура бусагъыз даярай. Тюз, уллатам мени булан бек оьктем бола эди ва мен яйлыкъ каникулларда бош айланмай оьзлеге гелип музыка билимлеримни камиллешдире тургъанны суюе эди.

Уллатам багъалы пианинону алма суюгенде, тюкенни сатывчусу бек тамаша болгъан. Ол тамазагъа гъюрмет этип, гъатта ону токътатмагъа къарагъан.

– Мен шу пианинону райком учун гелтиргенмен. Школада да тилей эдилер. Бу бек культурный адамлар учун этилген алат,– деп сатывчу ялгъанлар да айтып, эсли адамгъа эсин тапдырма къаст эте.

– Сен мени культур-мультигъа уйретме,– деп жавап берген уллатам. – Мен давда яралангъанда, Ленинграддагы госпитальда ятгъанман!

Пианинону сатма суюмейген тамаша сатывчуну нечик де рази этип, музыка алатны бары да якъдан тергеп чыкыгъан. Сатывчу бираз багъасын тебен тюшюрмесми экен деген умут булан, къабургъасындагы итти затдан къалгъан гъызы гёрсетген. Сонг къапгъачын ачагъан гиччирек киритни ачгъычы арив бурулма, къыллары тюз тартылмагъан, кюйленмеген деп илинген. Тек сатывчу уллатам не айтса да, пианинону багъасын кемитме суюмеген. Ёкъ ерден тюкенни ичине тыгъылып гелгенлени арасында да пианиногъа тергев этегенлер табыла. Шо заман уллатам гъалигине пианинодан къуру къалажакъман деп ойлашып, сатывчу айтгъан багъасын берме разилеше. Жыйылгъанлар: «Вагъ!»– деп уллатама яхшы тикленип къарайлар ва ол кисесинден кагъызгъа чырмалгъан манатларын «Тъфу,тъфу»,– деп бармакларына да тюкюрюп, олар уллатам булутну яда

Хунзах шаршарны тавушун сатып ала болгъан буса да, шонча да тамаша болмас эди. Тек шо мюглетде уллатамны къолу къартыллап гетди, пианинону алмакъ учун оьзюнде бар акъча етишмей эди. Айланадагъылар: «Къойчугъа пианино негер тарыкъдыр? Тамаза къарагъанда уллу масхарачы бугъай»,– деп кюлеме башлады.

Тек уллатамны ёлундан къайтма хыялы ёкъ эди. Жыйылгъанланы арасында къардаш яда таныш адам болмай къалмагъа кюй ёкъ. Тек умутлары оьзю къаравуллайгъан кюйде болуп чыкъмады. Таныш адам табылды, ол юртдагы колхозда гъайдавчу болуп ишлей эди. Тек ону янында акъчасы болмагъан экен. Адамланы башларындан таба узатгъан бюрюшген кагъыз уьч манаты да шогъар шагъатлыкъ эте эди.

– Ал, тамаза! Билсин бизин юрт культурагъа нечик абур этегеним!– деп къычырды ол.

Уллатам сатывчугъа къолу булан икрам этди. Сайки, токъта, алгъасам, буссагъат бары да затны чечербиз. Юртлу гъайдавчугъа ювукъ болуп къулагъына: «Де, мени къатыныма етишип, ондан 100 манат алып гел! Бир аягъынг мунда болсун, бир аягъынг онда»,– деп шыбышлады.

Гъайдавчу аралагъан адамланы арасындан чыгып, машинини моторун оькюртюп юртгъа алгъасады.

Уллатам пианинону янгыдан тергеме урунду.

– Къой сатып алмайман чы,– деп англатды ол жыйылгъанлагъа. Сонг тюкенчиге бурулуп: «Гарантиясы бармы?»– деп сорады.

– Озокъда бар,– деди сатывчу адашып гетип.

– Гёрсет.

Сатывчу талап этилеген кагъызын тапгъанча, адамлар шулай уллу затгъа гарантия тарыкъмы экен деп ойлашып турагъанда, гъайдавчу акъчасыз къайтып гелди. Тек уллатам энгилме суюмеди. Техниканы билеген адам гъисапда гъайдавчугъа пианинону педалларын тергеп чыкъ деп, терен ойгъа батды. Улланам уйде болмагъан экен.

– Тамазаны акъчасы етишмей, тюкенчини башын негъакъ инжите,– деп, адамлар аста-аста тозулма

башлады. Ачувларын гъаран яшырып турагъан сатывчу:

– Гечип къоюгъуз, гъюрметли тамаза, мен оьзюме къатын излейгенде де, шунчакъы заман къалмагъанмандыр,– деди.

– Къатын–пианино тюгюл. Олоьзю де сени пианино йимик ойнатажакъ, согъажакъ, – деп уллатам бек сабур кюйде жавап берди.

Арадан бир сагъат оьгдю. Гъайдавчу гёрюнмей эди. Лап чыдамлы адамлар аридеги терезе башгъа таянып, башгъалары бош шанжалларда олтуруп, бу ишни ахыры нечик битерни къаравуллагъан. Тюкенчи буса тебе аракъ кагъызыларыны арасында гъали де гарантия кагъызыны табып болмай пушургъана:

– Уллу адам, оьзю буса гиччи яш йимик...

Лап ахырынчы мюглетде тюкенни посагъасыны алдында улланам гёрюндю...

– Тез язып бер чекни!– деп къычырды шоссагъат уллатам. – Яз!

– Сен тайышгъанмысан? Шу сандыкъ учун башы бар адам бир заманда да 500 манат бермес. Сагъа акъча тюгюл, 15 суткагъа сувукъ телеге тыкъма тарыкъ эди,– деди гиргени булан ачувлу кюйде улланам. Тек нечакъы суюмесе де, огъар акъча чыгъармагъа тюшдю. Пианинону хабары юртгъа яйылып битген эди. Эсли адамлар уьстюне лак сюртюлген пианино зурнадан артыкъ ва къыйматлы экенине инанып битмей эди ва уллатамны къолун къайгъырашагъандай ала эди. Гъиллачы хунзахлылар уллатамны алдатып, дюньяны акъчасына бир тарыкъсыз сандыкъны сатып бажаргъанлар деп ойлаша эди.

Музыка школада мен узакъ охумадым. Тек яй каникулларда магъа уллатамны пианиносунда сокмагъа тюше эди. Тахшагъарланы консерваторияларында Бахны музыкасына тынглайгъанлар, ахшамлар юртда мени «Чыжик-пыжигиме» тынглама жыйылагъан уллатамны ва ону къурдашларыны къырыгына да гелмей эди.

– Чижик-пыжик, сен къайда эдинг? Пианино алма баргъан эдим... Шо масхара сёзлени юрт яшларыбызны арасында бугюн де эшитмеге бола.

ЯШАСЫН КЮСЮМ БИЙКЕБИЗ!

Къарабудагъгент район администрацияны уллу залында Ананы гюнюне багъышлангъан гезел байрам башланма аз къалгъан вакъти. Ари-бери юрюш, айланыш. Шо аралыкъда яхсай тастарны да чатып, жагъ кюйде айланагъан бир гезел къатын тергевюмню тартды. Башында тастары болгъан сонг, адатлагъа агъамият береген, инчесаниятыбызгъа аралыгъы булангъы бийкебиз болма тарыкъ деп ойлашдым.

Концерт программа да битип, халкъ тозулагъан вакътиде, мени ойларымны гыс этгендей : «Паху Гъайбуллаевасан чы сен? Сизин гелинигиз Зулайха магъа къардаш бола»,—деди мен тергев этген тастарлы къатын. Мен де : «Не яхшыдыр»,—деп ариб гёрюп таныш болдум. Уйге баргъанда: «Гъелидеги къардашынг булан таныш болгъанман»,—деймен гелинибизге. Ол шоссагъат: «Кюсюм баживюбюзню сама айтамысан?—деп сююнчю ташып гетди.

—Кюсюм бажив къошулгъан тойларыбыз, мажлислерибиз айрыча къужурлу, шат бола. Тузу-бурчу, бырынгъы адат-къылыгъыбыз булан биртой этип къоя да ол. Шатлыкъгъа шатлыкъ къошула. Ону масхараларына кюлей туруп, нечакъы завх этебиз. О билмейген зат ёкъ. Аргъан да согъуп, ариб йырлап да бажара. Бек къурч къатын. Атам да ону бек абурлай. Аллагъ огъар савлукъ берсин,—деди гелинибиз.

Шолай Къарабудагъгент районну Гъели юртуну маданият къаласыны чебер ёлбашчысы Кюсюм Халилова булан таныш болгъан эдим. Гелинибиз ону пагъмусун ачып-чечип англатгъанда, ону гъакъында язмагъа мен де иштагъландым. Неге

тююл, бырынгъы адатларыбызны асил арбасын дёнме къоймай тартып юрюйгенлеге бек сый этемен, сююнемен.

Кюсюм Халилова юрт яшавну къазанында къайнап, бел язмай чалышып, юртагълюлени абурун-сыйын къазангъан десек къопдурув болмажакъ. Айтагъаным, ол гичи чагъына да къарамай, анасы булан фермагъа барып, огъар сыйырлар савма кёмек этип де загъмат тёкген.

1969-ну йыл школаны битдирген сонг, ол юртлу улан Абуталиб Халилов булан уйленип, отав ача. Оланы татывлу ожагъында 5 авлет тувуп оьсе, адилли кюйде тарбиялана. 1971-73-нчю йылларда ол Сутай къотанда изба-читальняны

заведующийи болуп ишлей. 1973-нчю йылдан бугюнлеге ерли буса Кюсюм Халилова Гъели юртну маданият уюню чебер ёлбашчысы болуп чалышып тура.

Шо узакъ йылланы ичинде Кюсюм Халилова Къарабудагъгент районда, республикада оьтгерилген фестивалларда коллективи булан алдынлы ерлени де алгъан, нечакъы грамоталар, дипломлар, багъалы савгъатлар булан да савгъатлангъан.

Гертиден де, Кюсюм Халилова Къарабудагъгент районну маданиятына шайлы къошум этген десем янгылыш болмажакъман. Ол районда биринчилерден болуп, Навруз байрамны этип, халкъны шайлы гёнгюн ачгъан. Ондан къайры да, эки йыл арт-артындан Венгрияда болгъан милли макъамланы фестивалына чакъырылып барып, бырынгъы къумукъ йырны йырлап, тыш уылкелени вакиллерини де сюююн къазанды. Бугюнлерде де ол оьзюню юрютоп турагъан аслу ишинден айрылмагъан кюйде, Гъелидеги «Шатман» деген къатынгишилени клубуну да бек гъаракатчы ортакъчысы. Шо клубну башын тутгъан Патимат Пахрутдинова ону гъакъында булай эсгере:

—Кюсюм эринмейген-талмайгъан, къаны-жаны булан ишине берилген адам. Йылны ичинде не байрам, не белгили тарх бар буса, шоланы барысына да тергев этип, шоланы белгилемей туруп бир де рагъатланмагъан. Янгы йыл гече «Голубой огонёк» боламы, 23 февраль—Ватанны якълавчуларыны гюню, 8

Март–Къатынгишилени халкъара гюню, Юртну гюню, школаны 80 йыллыгы, 9 Май–Уллу Уьстюнлюкню гюнюн, къайсын-бирин айтайым, бир затны къутгъармай, коллективи булан мекенлигъазирленип, бизин де къуршап, шоланы бек атив оьтгерге. Армиягъа гетегенлени ругъландырып, концерт программа этип ёлгъа узата. Коллективи булан даву ортакъчыларыны уйлерине барып, йырап, бийип дегенлей, гъар йыл олары разилигин алып тура.

Колхозлар-совхозлар оькюреген заманларда, тюш ашны вакътисинде авлакгъа барып, ишчи халкъгъа йыбав бере эдилер. Шо заманлар биз де къошулуп, иннырда, фермаларда, не ерде ишлейген халкъ бар буса, шонда барып, концерт гёрсете эдик. Сонг да, гюнагъларындан Аллагъ гечсин, белгили врач, медицина илмуланы доктору юртлубуз Сагъадулла Абу-суевни сав заманында гьюрметлеп, Кюсюм ону булан ёлугъув этди. «Давну яшлары», «Агълюню йылы» деп оьтгерген байрам чаралары оьр даражада къыйматланды. Кюсюм оьтесиз бизин бырынгъы адатларыбызгъа, къылыкъларыбызгъа абур-сый этеген адам. Олагъа тергев бермейли бир де къутгъармагъан.

Айтагъаным, республиканы даражасында алдынгъы юн булкъларыбыз гёрсетип, оьрдегилер де, халкъ да огъарбекрази къалдылар. Сонгдагъы да, эки-уьч йыл алгъа къада, ол оьзюню бойнуна алып, «Нечик яшайсан, хоншум?» деп хоншу дарги юртдан адамлары чакъырып, адатларыбызгъа гёре къонакъланы къара къой да соююп, ашлар булан орамда къаршылагъан эдик. Милли, къумукъ ашлар да этип, столлар да къуруп, бек атив мажлис этилинди. Къарабудагъент район администрациядан ону Москвагъа ерли гёрсетип, ондан огъар «Баракалла кагъыз» гелип, районда савгъатландылар. Гъажгъа барып гелгенлени де чакъырып, олары ругъландырып ёлугъулар да этген. Ол алдынгъы милли опуракъларыбыз боламы, халкъ арада къолланып тургъан бырынгъы гъар тюрлю алатлар боламы, шоланы да ахтарып, жыйып, Гьелини маданият къаласында тизип безендирген. Маданият къалагъа гелгенлер шологъа къарап, бырынгъылыкъларны сезе. Гертиси, бизин гьукуматыбыз да ону гъаракатына багъа бермей къой-

магъан. Айтма сюегеним, 1990-нчы йылда огъар «Дагъыстанны маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу» деген сыйлыат берилди. Кюсюм оьз бизин ата-бабалардан къалгъан асил адатларыбызны, къылыкъларыбызны барысын да сакъланмагъа, шоланы наслудан-наслугъа бермеге бек къасткъыла. Мен Кюсюмге багъышлап бир шиъру язгъанман, шону да чыгъарма болсагъыз, атив гёрежек эдик.

КЮСЮМГЕ:

(Патимат Пахрутдинова)

**Ишлеринг юрой сени,
Тамашагъа къалардай.
Эки якъдагъы юртлар,
Сенден уьлгю алардай.**

**Нече йыллар сагънада,
Тюрлю роллар ойнадынг.
Районда гъеч биревню
Алгъа чыкъма къоймадынг.**

**Гъакъ юрекден халкъынга
Асил ишлер этгенсен.
Гъар-бир юрекке тутгъан
Муратлагъа етгенсен.**

**Школа байрам этип,
Къувандырдынг яшлары.
Ял этдинг хыйлы-хыйлы
Ойгъа батгъан башлары.**

**Навруз байрам оьтгердинг
Юртагълюлени жыйып,
Кеп этди гелген халкъынг
Йыр йырап, атив бийип.**

**Кёкге чюйдюнг абурун –
Юртлунг Сагъадулланы,
Аллагъым савлукъ берсин
Оьтгермеге тархлары.**

**Дав йыллары эгердинг,
Пашман да болдукъ, шат да,
Бары зат сени эсингде
Унутулмай бир зат да.**

**Эки минг сегиз йылы
Агълюню йылы болгъан.
Тюрлю-тюрлю байрамлар
Бизин Кюсюмден къалгъан.**

**Йыр яшавну йыбанчы
Ёлугъувну оьтгердинг.
Шолай атив этмеге
Айт чы, Кюсюм, не билдинг?
Гьелини тюрлю янында**

**Маданият къаласы.
Юрт культура ишлени
Дюрсен, Кюсюм, анасы.**

**Азиз къурдашым Кюсюм,
Саппа-савлай алтынсан.
Оьр атгъа ес болмагъа
Сен тийишли къатынсан.**

**Къой союп къаршыладынг,
Гелген къонакъланы.
Къоймажакъсан сёнмеге
Адатын аталаны.**

**Айгъазиде кютдюнг сен,
Намусну сагъа тюрленген
Столларынг тюрленген
Тюрлю ашлардан бишген.**

**Нечиксен, хоншум?–дейген
Сен белсендинг чарагъа
Бар гезиклени кютюп,
Йыбав гирди арагъа.**

**Къонакълар ял болдулар,
Йырап, бийип де алды.
Намус кютген кююнге,
Москва багъа салды.**

**Россия оьлчевюнде
Тийишли атны алгъыр.
Къайгъы гёрмей яшавда
Байрамгъа юрой къалгъыр.**

*Гьюрметли Кюсюм бийке!
Бугюнлерде сиз оьзюгюзню гёзел
тархыгъыз, 70 йыллыкъ юбиле-
йигизни белгиледи гиз. Шо сизин
асил гюнюгюз булан «Шатман»
деген гьелили къатынлары клубуну
ортакъчыларыны, бары да юртлу-
ларыгъызны, райондуларыгъызны
алгъышлы сёзлерине къошулуп,
«Дагъыстанлы къатын» журнал-
ны минглер булангъы охувчула-
рыны атындан да гъакъ юрекден
къутлайбыз. Сиздеги Къумукъ ругъ,
къылыкъ, оьзденлик бир де сёнме-
син! Отавугъузну, ожагъыгъызны
исивю, берекети, татывлугъу бир
заманда да дёнмесин. Халкъ учун
этген асил ишлеригизни Аллагъ
зувангъа язсын, ахыратыгъызгъа
пайдалы болсун. Энниден сонг да
Яратгъаныбызгъа аманат болуп,
эсен-аман яшамагъа, дагъы да уллу
уьстюнлюкlege этишме насип
болсун. Яшасын Кюсюм бийкебиз!*

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Жыжыгы барлар къалалар...

Тамара Закаръяева объюне журналистикада ишлемеге алданокъ буюрулгъан эди деп гъисап эте.

Биз агълюбюзде 10 яш бар эдик ва гъарибиз сав гюн не эте-жегизбизни яхшы биле эдик,—деп эсге ала ол. —Ожакъыбызда ялкъма заман болмай эди. Эртенден ахшам болгъанча, уйню ичи яшланы кърч къавгъасындан толуп бола эди. Бир ожакъда он къызъяш масхара тюгюл чю,—деп иржая Тамара. —Яшавубузда чебер китаплар айрыча ерни тута эди. Айрокъда классика адабиятны, дагъыстан прозаны, поэзияны охума эпсиз сие эдик. Ондан къайры, мени яшдан берли бырынгы заманлардагы агъвалатлар тергевюмню тарта эди. Савут-сабалардагы, халилердеги эжелги накъышлагъа къарап, о девюрлердеги къыргъынлы давланы, халкъымны арасындан чыкъгъан батыр уланланы гёз алдыма гелтире эдим.

— Мен юрегимдеги гъислени яшырмай даим йырлай бола эдим. Тюзюн айтгъанда, бизин ожакъда йырламайгъан адам ёкъ да ёкъ эди,— деп узата Тамара. —Чакъ-чакъда уллу столну айланасында олтуруп, хор болуп халкъ йырланы йырлай эдик. Йырны анам башлай эди, биз буса узата эдик. Школада да гъар тюрлю конкурсларда ортакъчылыкъ эте эдим. Районну Маданият къаласыны сагънасында да йырлагъанман. Гъатта ВЛКСМ-ни ЦК- сыны Гъюрметлев грамотасы булан савгъатлангъанман.

—Уллу болгъан сайын, Къули райондагы ата юртум Хосрек объюне дагъыдан да бек тарта. Яшда йимик къаратанг булан айланадагы тав бетлерден гезеп, чечеклени, тюрлю-тюрлю объюмлюклени, гъаваны гъайран ийисин янгыдан сезме сие-сен,— деп мюкюр бола ол. —Школаны тамамлай туруп, яшавумда йыр булан бирче гележекде мени булан даим къалажакъ бир агъамиятлы алышыныв, янгылыкъ болажакъын англадым ва узакъ ойлашмай дагъыстан филологиягъа охума тюшдюм.

Университетде алгъан билимлери Тамараны яративчулыкъ ишни гъар тюрлю тармакъларында объюню гючюн сынап къарамагъа талпындыра. Ишге тюшмек деген масъала арагъа чыкъгъанда, Лак театргъа бара. Дагъыстан драматурглары асарларына гёре салынгъан пьесаларда ойнай туруп, объюндеги актёрлыкъ пагъмуланы сынап къарай. Дагъыстан китап издательствода ишлеген вакътилерин де Тамара уллу сююнч булан эсге ала. «Илчи» деген жумалыкъ газет ону касбу объюнюю узатылыву болуп токътай. Журналист жамиятны арасында объз ерин тапгъанча, атын танытгъанча огъар хыйлы чалышма тюшген.

—Ким буса да шо касбуну юрютюп болмай,—дей ол. —Журналистикада янгыз чыдамлыкъы, ичинде гюч, ругъ береген жыжыгы барлар къалалар.

Тек Тамарадагы чыдамлыкъгъа чы ким де сукъланар эди. Ол бир де тартынмай лап авур, четим темаланы танглай. Жакъыл журналист аслу гъалда маданият тармакъда чечилмей турагъан масъалаланы ахтарма уруна ва ара бёлмей танкъытлы макъалаланы яза...

Бугюнге ерли Тамара газетни алдагы баш редакторун Качар Гъюсейнаеваны, мисгин Гъасан Куруховну ва олай объзге иш ёлдашларын объюню муаллимлерине гъисаплай. Къачан да кёмек къолун узатмагъа гъазир турагъан, эркин юреклери булангъы адамлар... Ол газетде оьтгерген лап ярыкъ мюгълетлени эсге ала. Айрокъда яллаву 99-нчу йылда бандитлер булангъы ябушувну ал сыдыраларында россиялы асгерчилер булан бирче журналистлер де, ерли адамлар да токътагъан кюю эсинден таймай.

—Магъа шо вакътилерде Новолак районда кёп керенлер болма тюшген,—деп хабарлай ол. —Дагъыстанлылар гёрсетген къоч-чакълыкъны, оьр патриотлукъну, душманлагъа биринчилерден

болуп кяршы турган, жанын-кянын аямаган милиционерлени, ерли халкыны арасына тюшген пелекетни бир заманда да унутмажакман. Тиши-тырнагына ерли дегенлей, савутланган бандитлер адамланы абзарларына гирип, милиционерлени аглюсюню, яшларыны гез алдында гюллелей эди. Тамара «Халкяра бандит уюрлени дагытылывуну 20 йыллыгына» деген медаль булан савгатланганланы бириси ва шо савгаты булан бек оьктем бола.

Яхшы сынав топлаган Тамара янгы темаланы, жанрланы танглай туруп, журналистикага бакьган якьдагы тергев янгыз печат маълумат кюраллар булан дазуланып кьалмага тюшмейгенин англай. Шо саялы касбу сынавун радиожурналистикада кьоллап кьарамага токьташа

Лактилдеги берилишлени редакциясына башчылыкь этме башлай ва ичине таза гьава алгьандай ишине гирише. Эфирни гьазирлевге район радиоканалланы, ана тилден дарслар береген муаллимлени, муниципалитетлени башчыларын кьуршай. Оланы кемеге булан милли ёлугьувлар, концертлер, байрамлар оьтгере ва гьарисини гьакьында берилишлер онгара. Шо инг алдын оьсюп гелеген наслу учун тарыкь экенин яхшы англай. Шолардан таба жагьиллеге эжелги халкыны тарихини, адат-мердешлерини, милли белгилерини, маданиятыны эшик-терезелери ачыла.

–Йыр булан кьурдашлыкь юрютегенингни кьойдунгмы?–деп сорайман Тамарага. Ол иржая:

– Герти халкь йыр даим жанымда яшай, яшав четимликлерден оьтмеге кемек эте, ругьландыра.

– Балики, халкь йыравну ёлу сага дагы да кьыйышывлу болар эди? Адамлагьа нечакьы сююнч гелтирежек эдинг...

Ол ойга бата...

– Ёкь, мен бир зат учун да гьёкюнмеймен. Мисал учун, мени зукьарим Мазагип Шарипов–тизив йырав, композитор. Ол халкь йырланы билегенден кьайры, яш наслада олагьа бакьган якьда герти сююв гьислени тувдурма кьарай. Жагьиллени арасында пагьмуланы излей, олагьа аякьга турмага, инчесаниятда биринчи абатлар алмага кемек эте, сагьнаны сырларына уйрете. Ол шону оьзю учун борч этип алган. Мен буса ана тилине жаны авруйганлар алимлер, муаллимлер, яратывчу кьуллакьчулар булан бирче тилибизни сакьлавну гьайын этмеге герекбиз.

Радиону гележеги ва имканлыкьлары гьакьында хабарлай туруп, Тамара радиоканалланы гьали де гьисапдан тайдырмага тез деп гьисап эте. Неге тюгюл, огьар тынглайганланы санаву кемимей, уьстевюне, артып тербей. Шогьар биревлер тамаша бола буса да ярай. Тамара ГТРК-ны башчысы Луиза Гьажиевна Алиханова да уллу журналистикадагы ёлун бир заманлар радиодан башлагьанын айрыча эсгере. Ол бажарывлу ва сынавлу касбучу гьисапда радио булан байлавлу бары да масьалаланы билегенден кьайры, оланы заманында чечмеге кьаст эте.

– Кьайсы проект де, янгы ой да ону янындан якьлав таба. Ол радиону, телевидениени бугюнгу, гюн сайын алышынаган, алга бараган янгы технологияланы гезюнден гьере,– деп англата Тамара.

Журналист Дагыстан радиону оьтесиз бай фонотекасы бар деп эсгере. Шо буса тынглавчулагьа дагы бир ерде де сакьланмаган, 80-90-нчы йыллар алдын этилген язывлар булан таныш болмага имканлыкь бере. ГТРК оьзюнде яратывчу иш учун бары да онгайлыкьлар болдурулган кьонакьюю булан да оьктем бола. Тамара лактилде юрюлеген берилишлени редакциясына «Даррачи» деген жамият клуб кеп уллу кемеклер эте деп эсгере. Ондан кьайры, ол халкь авуз яратывчулугьун ахтараган, ягьан жамият кьурумланы санаву, яшланы арасында лактилде охуйганланы конкурслары артаганлыкьга эпсиз сююне. Шо агьамиятлы ишде Тамара Закарьяева башчылыкь этеген редакцияны кьошуму да бар деп, ташдырып айтмага ярай.

Пагьмулу адам Тамара сююмлю ишин юрютмеге де ва гьар тюрлю конкурсларда ортакьчылыкь этмеге де заман таба. Ол «СМИротворец» деген журналистлени миллиара фестивалыны ва уьлкени пачалыкь телерадио компанияларыны арасында оьтгерилеген «Голос Евразия» деген конкурсну лауреаты.

–Агьлюнге тергев берме кьачан заман табасан дагы?–деген соравума Тамара: «Мени учун агьлю лап биринчи ерде»,– деп ташдырып жавап берди.

– Биз барыбыз да танглаган ишибизге, охувубузга яратывчу кьайда да янашабыз. Эрим Хизри Закарьяев кеп йыллар Магьачкьала депутатларыны шагьар жы-йыныны аппаратыны башчысы болуп ишлей. Кьызым Жамиля ДГУ-ну маданият факультетин охуп битдирген, уланым Сайт финанс-экономика коллежде билимлер ала, охувун Москвадагы Россияны Гьукуматыны янын-дагы экономика университетде узатма умут эте. Узун сёзю кьысгьасы, биз барыбыз да онгача оьзбашына тураган адамларбыз. Алдыбызга салган муратланы яшавга чьгьармай туруп рагьат болмайбыз. Шо мени гьисабымда яшавда инг агьамиятлы зат!

Айшат ТАЖУДИНОВА

УМУТЛАНЫ БАВУ

Яшлар баву гиччипавланы уллу яшавгъа гъазирлейген биринчи канзи деп гысап эте Каспийскидеги билим берив центрны башчысы Маиса Маликовна Бухсаева. Центр ачылгъанлы 7 йыл бола ва бугюнге ерли устюнлю кюйде ишлеп тура.

Маиса Бухсаева билимине гёре педагог, башлапгъы класланы сынавлу муаллими. Ондан къайры, дёрт яшны анасы. Маиса англатгъан кюйде, онгача яшлар бавун ачма тарыкъ деген ой авлетлерини лап гиччиси тувгъанда эсине гелген. Къайсыбыз да: «Ол палан затны озю учун этген»,– деп эшитсек, демек, шо бары да якъдан мекенли, инамлы, санянлы болмагъа герек деп ойлашабыз. Гертиден де, Маиса Маликовна шагъарны школа чагъына етишмеген яшнаслу учун гъайран «Умутланы бавун» къуруп бажаргъан.

– Янги ишни башлайгъанда шонча да четим болар деп турмай эдим,– деп хабарлай ол. – Ёкъ ерден дегенлей, юз тюрлю масъалалар арагъа чыкъды. Тек сонг тёккен къыйынынгни натижаларын гёргенде, бары да нукъсанлыкъланы, четимликлени унутасан. Яшлар бавунг гиччипавлардан толуп гъар тюрлю оюнлар, дарслар юрютегенде, оланы янагъан

гёзлерине къарагъанда юрегингни сююнчлю гыслер къуршай ва тюз ёлну танглагъанынга тюшюнесен.

Бир йыл ишлеп Маиса Каспийскиде шолай яшлар бавунда гъажатлыкъ барны англай. Тек шогъар да къарамай, ол бавундагъы гюплени санавун артдырма къарамады. «Знайканы» башчысы аз-кёп буса да сынав топлагъан сонг яшланы школагъа гъазирлейген бирдагъы дёрт бавун ачма токъташды.

– Мени учун ишимде увакъ-тюек, агъамиятсыз зат ёкъ. Гъар этеген ишимни санлы этмесем ярамай деп тутгъанман. Шону озгелерден де талап этемен. Аманлыкъны болдурувда, билим берив программаланы танглавда, татывлу аш гъазирлевде ва олай кёп озге ишлерде къатты низам ва жаваплылыкъ болмаса бажарылмай,– деп айрыча эсгере ол.

– Яшлар бавларыбыздагъы гюплердеги яшланы санаву 10-12-ден артмай. Биз алдынлы программаланы, методикаланы къоллап, оланы

билим, англав даражаларын эрте оьсдюрге, артдырмагъа къаст этебиз ва бизден сонг школагъа бары да якъдан гъазир болуп баргъанны сюебиз. Гъалиги яшнаслу гаджетлеге гиччиден тутуп тез байланагъанын гысапгъа алып, хас къуралланы эркин кюйде къолламайбыз. Бизин тизив материал-техника базабыз бар. Бизде ишлейген педагогъланы, медицина кюллукъчуланы билимлерине, сынавуна сёз тапма къыйын. Гъар яшгъа айрыча тергев беребиз. Ону бары да якъдан пагъмуларын ачма къарайбыз. Дарсланы да гъарисини озтёречелигин гысапгъа алып юротебиз. Шо къайдалы янашыв ахырда яшны натижаланы да бере. Озьоне бир нече яшлар баву гиреген центрбызгъа «Знайка» деп ат негъакъ кююлмагъанын гертилемеге сюебиз,– дей М.Бухсаева.

Эгер де центр яшланы ата-аналары булангъы аралыкъланы тюз тизип бажармагъан болгъан буса, бугюн озю башчылыкъ этеген билим берив идараланы устюнлюклер гъакъда да сёз юрюлмес эди деп гысаплай Маиса Маликовна.

– Биз гъар агълю булан дос ва исси байлавлукълар юрютмеге къаст этебиз. Олар бизге инанып озлер учун инг аявлу авлетлерин алып гелелер. Шо инамлыкъгъа табылма

герек. Яшлар бавундан сонг да ата-аналар центрбулангы аралыкъланы узьмейлер ва оьзге оьсюп гелеген яшлары да бизин идараларда билим, тарбия алгъанны сюелер,—деп хабарлай Маиса Бухсаева.

Ол айтагъан кюйде, ата-аналар оьзлеге оьсюв даражасы тенглилеринден артда къалагъан, гъар тюрлю аврулагъа тарыгъан яшларын да берелер. Оланы ич дюньясы, къаравлары, яхшыны ямандан айырагъан кюю бираз башгъа буса да ярай. Биз оьзлеряшлар булан ишлейгенден къайры, оланы ата-аналары булан да иш гёребиз. Бизин штатда психологлар, дефектологлар, логопедлер, АВА-терепаптер бар. Олар бугюн аутизм аврувну алдын алывуну инг де бажарывлу ва таьсирли касбучулары деп гысаплана. Озокъда, шолай яшланы барсына да кёмек этип болабыз десем дурус болмас. Шолай гезиклерде биз ата-анасына яшын башлап хас клиникагъа алып бармакны, ондагы касбучулагъа гёрсетмекни таклиф этебиз. Олардан оьтген сонг бизин гюплеге къошабыз. Яда 3-5 яшдан айрыча гюпню къурабыз. Шо биз олагъа тюз гёзден, гъайлы янашмайгъанлыкъ да тюзюл. Оланы оьзгелерден эсе, билим, англап даражалары башгъа. Олар булан оьтгерилеген дарслар да хас программалагъа гёре юрюле.

Аслу гъалда бизин яшлар оьзлеге берилеген билимлени тез ва тынч кюйде къабул этелер. Адатлы предметлерден къайры, къошум билим береген центрларыбызда яшлар тыш тиллеге, санавланы калькуляторсуз гысабын чыгъармагъа уьйренелер. Ондан къайры, ичесаният, сурат этив, музыка, хореография ва оьзге кружоклар иш гёре. Спорт булан машгъл болма сюегенлеге де, мисал учун, гимнастикагъа, бары да имканлыкълар яратылгъан.

— Кёплер школадан алдагы онгача билим берив идараланы битдирген яшлар биринчи класгъа гелгенде, оланы охувгъа бакъгъан якъдагы иштагълыгы тая деп гысапэте. Сайки, школада оьтгерилеген дарсланы оьзлер учун онча къужурлу гёрмей. Шо дурус тюзюл. Гертиден де, биздеги шартланы адатлы школа булан тенгleshдирмеге бажарылмай. Тек кёп зат оьзю яшдан, огъар тувмандан берли салынгъан пагъмулардан

гъасил бола. Ондан къайры, гъали биринчи класны охувчусуна 20 йыл алъяккъдагы заманлар булан тенгleshдиргенде, хыйлы артыкъ талаплар да салына.

— «Знайка» деген центрны школадан идараларында билим беривню тюрлю къайдалары къоллана,—деп узата Маиса. —Ата-аналары савгюн ишлейген яшлар бизде ахшам болгъанча къала. Тарыкъ болса, ярты гюнге де къабул этебиз. Уьюнде яшгъа къарама адам бар буса да, бир-бир ата-аналар авлети тенглилери булан гъакълашгъанны, коллективге уьйренгенни, оьзюне къурдашлар тапгъанны сююп, яшларын алып гелелер. Яшлагъа сонгу ва къаттыгюнлер дегелмеге имканлыкъ бар.

Биз ишибизни Дагъыстанны билим берив министерлигини шагъатнамасына гёре юртебиз. Башгъа тюрлю къурумлар да «унутмайлар». От сёндюрювчюлерден башлап санэпидстанцияны къуллукчуларына ерли тергевлер булан гелелер. Бу йыл барыгъызгъа да йимик, бизин учун да нече де къыйын йыл болуп токътады. Коронавирусну ййылыву булан байлавлу билдирилген чаралар ишибизни хыйлы чаналатды, тюрлю четимликлер тувдурду. Буса да бизге июль айда ишибизни узатма ихтияр берилди. Бизге биналаны ижарагъа берегенлер гъалыбызны англап, ишлемеген вакътибиз учун ижара гъакъны алмады. Шону яхшылыгындан кётюр болмадыкъ ва бары да ишчилерибизге айлыкъ алапаларын берип болдукъ. Оланы касбу бажарывлугъундан, ишине берилгенлигинден, яшлагъа гъайлы янашагъанлыгындан идараларыбызда билим алагъанланы санаву кемимеди. Мен олагъа, бары

да яшланы ата-аналарына гъакъ юрекден баракамлымы билдирмеге сюемен,—дей Маиса Маликовна.

М. Бухсаева ишени гъакъында бек токъташып, инамлы кюйде хабарлай эди. Тек оьзюню агълюсюню гъакъында лакъыр чыккъанда, бираз уялгъандай болду. Ата-анасы ону гъалиги яшланы йимик тарбияламагъан, саламатлы, ич яшавун гёрсетмей, макътанмай юрюмеге уьйретип гелген. Маисаны ата-бабалары Докъузпара районну Микрах деген юртундан чыккъан. Оьзю буса Темиркъазыкъ Осетияны тахшагъары Владикавказда тувгъан, Магъачкъалада оьсген, Каспийскидеги улангъа эрге баргъан.

— Бизин адатлы совет агълюбюз бар эди: анам—бухгалтер, атам—инженер. Мени дагъы да эки эркъардашым бар. Оьзюм буса эрим булан бирче уьч уланны ва бир къызыны оьсдюргенмен. Уланларымын улусу уьйленген, яхшы ерде ишлей. Ортанчысы—студент, гиччиси оьр класгъа юрюй. Къызым буса экинчи класда охуй. Мени тизив эрим бар, ол—хирург-травмотолог. Бираз алда биз гюмюш тоюбузну, 25 йыл бирче яшайгъаныбызны белгиледик.

Лакъырыбызны ахырында ол насипли ана, агълю, педагог ва далапчы къатын гысанды бары да ата-аналагъа Янгы йылда ингалдын савлукъ ёрады. Гиччи яшларына айрыча тергевлю, гъайлы болмагъа тиледи. Неге тюзюл, олар школагъа баргъанчагъа заман нече де тез гете. Сонг ишим кёп эди, заманым етишмей эди деп гъёкюнмеге тюзюлмей эди.

—Бары да яшлар насипли болгъанны сюемен!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Женщина Дагестана

**На кумыкском языке
Учредитель:**

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА

bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,

А. ТАЖУДИНОВА,

В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,

e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.

e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

**Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф**

Сдано в набор 06.11.2020.

Подписано в печать 10.11.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 1007. Тираж (3505)618 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с

1957 г. Выходит на аварском, даргинском,

кумыкском, лакском, лезгинском, русском, та-

басаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ

№ ТУ05-00429 выдано Управлением Феде-

ральной службы по надзору в сфере связи,

информационных технологий и массовых

коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложках:

1— Патимат Геличова, общественный де-
ятель, автор проекта «Русские учителя в
Дагестане»

Акъ Оьгюзню йылы

Китайда юрюлеген йылнамагъа
гёре, 2021-нчи йыл Акъ Темир
Оьгюзню йылы деп гьисаплана.

Гелеген йыл парахат ва бары да
якъдан ёрукълу болажакъ деп ёрала.
Текмуратларыбызгъа етишмек учун биз
къаныгъывлу ва къасткъылып загъмат
тёкмеге герекбиз. Ёгъесе, хьяллары-
биз, умулларыбыз оюбуздагъы кюйде
къалажакъ. Оьгюз адатлы гъалда эрин-
чеклени, иш суймеслени якъламай ва
къемек этмей. Тюзлюк ва жаваплылыкъ
тийишли кюйде къыйматланмай къал-
мажакъ. Оьгюз эсги мердешлени, яшав-
ну яны, шо саялы ону бирден этилген
янгылыкълар, алышынывлар булан
къоркъутмагъа тарыкъ тюгюл.

Эгер де, сиз аявлу Ватаныгъызыны
янгы агълю къуруп беклешдирме сую
бусагъыз, янгы ожагъыгъыз насипли
болажакъ ва кёп узакъгъа баражакъ.
Сизин агълюгюз къатты ва узакъ заман
яшажакъ. Сиз агълю къуруп битген
бусагъыз эришивлерден арчылажакъ-
сыз. Сизин аралыкъларыгъыз дагъы да
беклешежек ва ювукъ болажакъ. Бирев
биревге табылыв, аркъатаяв, рагъму-
лукъ астрология ёравлагъа да къарамай,
яшавда бек тамаша, гъайран затланы
этмеге болагъанын унутмагъыз.

Оьгюзню дагъы да яхшы хасиятлары-
ны гъакъында айтгъанда, ону оьр жавап-
лылыгъын эсгермеге тюше. Оьгюзню
гележек ишлерин, муратларын, хьял-
ларын билмеге къыйын тюгюл. Биз ону
тувру чапгъынлыкъгъа уйренгенин,
бирозгъилла етишмейгенин нечакъы да
танкъыт этмеге болабыз. Тек шо огъар
гъар ишинде уьстюнлюкlege етишмеге
бир де пуршав этмей. Оьтесиз къоччакъ-
лыкъны, тавакаллыкъны есиси. Бир
заманда да тутгъан ёлундан тайышмас
ва айланасындагъы низамсызлыкъгъа,
булгъавургъа чыдамас.

Гъар-бир ишинде оьзюне бек ба-
зынагъан Оьгюз инче романтика
аралыкъларда нече де акъпейил ва
жыйнакъсыз болуп гёрюне. Ол таныш
болма сюегенлени артындан узакъ
юрюй, огъар ювукъ аралыкълар къур-
гъанча заман тарыкъ ва бир де герти
гъислерин билдирмеге алгъасамай.
Амма къалын гёнюн ичинде герти
гъислер бокъурай. Тек сиз шону бир
заманда да эс этмежексиз. Оьгюзлер
бир суйсе, биревню сую, олар узакъ
ва мекенли токъташгъан аралыкъланы

сую. Оьгюзлерден ювукъ адамларыны
аманлыгъы учун къанын-жанын аямай-
гъан уьглюлю ва инамлы агълю черлер,
аталар болуп чыгъа.

Эсги инанывллагъа, мердешлеге
аркъа таяйгъанлыгъы, балики, лап да
онгеуз хасиятларыны бириси буса да
ярай. Эришивде Оьгюз оьзюн даим тюз
гёре ва башгъачалай болмагъа кюй де
ёкъ деп ойлаша. Оьгюз парахат ва гъа-
къыл булан иш гёреген йимик гёрюнсе
де, амма ачуву чыкъгъанда ондан ариде
турса яхшы. Ону ачувлары чекелерине
чыгъып гетсе, сиз герти къазапланыв
не зат экенни шоссаягъат англажакъсыз.
Шо мюгълетгерде ону булан эришмек-
ни маънасы ёкъ. Бир зат къала-тез гёз
алдындан таймакъ ва онгайлы заманлар
гелгенче гёрюнмей турмакъ.

Оьгюзню йылында тувгъан белгили
адамланы, мисал учун, Аристотелни,
Ричард Арсланкъаплан юрекни, Напо-
леонну, Огюст Ренуарны, Винсент Ван
Гогну, Питер Пауль Рубенни, Иоганн
Себастьян Бахны, Чарли Чаплини,
Уолт Диснейни, Адольф Гитлерни, Жа-
вахарлал Неруну, Маргарет Тэтчерни,
Принцесса Диананы, Барак Обаманы
эсге алсакъ, оланы маданиятгъа, ин-
чесаниятгъа, илмугъа, политикагъа,
тарихге этген къошуму башгъа-башгъа.
Олагъа барысына да айланадагъы дю-
ньяны алышдырма пагъмусу ёкъ эди
деп айып салма яраймы?

Ахырда, йылны есиси сизге яхшы
гёзден къарасын учун, ону гъатсыз
гючюню ва пагъмусуну бир гесеги,
пайы сама сизге де тюшсюн учун, не
этме герекни гъакъында хабарлама
суюбиз.

Башлап ожагъыгъызыны, терезелери-
гизни, халилени, люстраланы мекенли
тазалап чыгъыгъыз ва уьйню ичиндеги
тарыкъ тюгюл гъапур-чупурну чыгъа-
рып ташлама герек. Терезелеге илинген
шаршавланы жувма унутмагъыз! Йыл-
ны белгиси—Акъ Темир Оьгюз. Олар
буса ишден баш къачырагъанлардан
тюгюл. Акъ туюс—тазалыкъны, низамны
ва гъакъылны туюсу. Оьтген йылны
гёзден гечирип къарагъыз ва тартынмай
гележекге янгы планлар къуругъыз! Си-
зин къастыгъызгъа, гъаракатыгъызгъа
Акъ Темир Оьгюз де къошулса, бары да
муратларыгъыз яшавгъа чыкъмакъ бар!

Сулгийат БУЛГЪАЕВА

СТИХИЯ ЗЕМЛИ (Телец, Дева, Козерог)

Следующий год для знаков Земли будет сложным. Но как бы вам ни было трудно, вместо упрямства и мстительности нужно проявить спокойствие и покорность. Все необдуманные поступки будут направлены против вас самих. Это чревато проблемами в личных отношениях и потерей стабильности.

У Тельцов в 2021 году на первый план выйдут вопросы карьеры, а не семейных отношений. Вы многого сможете достичь благодаря своему трудолюбию. Это же ваш год, Тельцы! В общем, как потопаете, так и полопаете.

В следующем году Девам нужно стремиться быть гибкими и компромиссными в своих решениях. Помните, при попытках задать событиям нужный вам ракурс вы можете потерпеть фиаско. Оставайтесь благодарными за то, что имеете, и не просите большего.

В наступающем году Козерогам следует сосредоточить все свои силы на семейных делах. Для вас будет лучше, если вы смените главенствующую роль в отношениях. И наоборот, если вы чувствуете зависимость от партнера – в экономическом или психологическом смысле – в 2021 году самое время для обретения самостоятельности.

СТИХИЯ ВОДЫ (Рак, Скорпион, Рыбы)

До конца этого года постарайтесь выработать трезвый взгляд на окружающий мир. В 2021 году ваша склонность к уходу от реальности и уныние могут создать значительные проблемы. Не стоит преувеличивать масштаб неприятностей, иначе уже на старте потеряете расположение судьбы.

Звезды советуют Ракам в 2021 году быть аккуратнее в борьбе с внутренними демонами. Есть риск зайти в чуждую плоскость. В кон-

це этого и начале следующего года уделяйте больше внимания отношениям с родными и взаимодействию с внешним миром. Заводите новых друзей и деловых партнеров, больше общайтесь с новыми людьми и посещайте незнакомые города и страны.

В следующем году Скорпионам придется окончательно признать, что погоня за материальными благами – далеко не самое главное в вашей жизни. Избавляйтесь от вредных привычек и боритесь со всеми своими несовершенствами. Для вас наступает лучший год, когда можно, например, бросить курить.

Рыбы, вам важно не подпускать к себе малознакомых людей и помнить популярную поговорку «в тихом омуте черти водятся». Осторожнее нужно быть и с любовными отношениями, которые могут возникнуть неизвестно откуда. Все события, для которых нет предпосылок, должны вас настораживать. Всегда проверяйте человека, который кажется вам бескорыстным и добрым. Год готовит не одну эмоциональную ловушку для вас. Есть риск, что вы очаруетесь кем-то напрасно.

СТИХИЯ ВОЗДУХА (Близнецы, Весы, Водолей)

Для Близнецов уже в середине 2021 года настанет светлая полоса для продуктивной работы и самореализации. А до тех пор может наблюдаться некоторый застой. Чтобы развеять скуку, достаточно оглянуться вокруг – быть может, вы движетесь не в том направлении? И если до осени следующего года ничего не менять – вы можете прийти к плачевному результату.

Весам хорошо бы пересмотреть свои ценности и окончательно решить, каким богам молиться и какие духовные идеалы брать за основу. Вам просто необходимо найти пример для подражания и пересмотреть свои отношения с родителями. Всегда ищите компромисс как с дороги сердцу людьми, так и с самими собой. Вышние силы обязательно вознаградят вас за труды.

Водолеям год принесет перемены в личной жизни. У тех, кто уже имеет постоянного спутника, отношения гармонизируются и укрепятся, а партнер наконец-то займет подобающее

место в вашей жизни. Для одиноких представителей знака есть возможность встретить любимого человека. Причем чувства могут появиться к тому человеку, с кем вам будет приятно и легко общаться.

СТИХИЯ ОГНЯ (Овен, Лев, Стрелец)

Общие рекомендации для представителей стихии на 2021 год следующие: запасайтесь терпением, чтобы сдерживать свою огненную натуру, подавляйте вспыльчивость, перенаправляйте лишнюю энергию и всегда помните о том, что «утро вечера мудренее». Эту народную мудрость стоит взять на вооружение тем, кто часто поступает интуитивно, не задумываясь о последствиях. В особенно трудные моменты можете повторять поговорку как мантру.

Для Овнов первое место займет сфера личных отношений. В 2021 году нужно приготовиться к переменам тем представителям знака, кто еще не встретил свою вторую половинку. Для вас вторая декада года станет прекрасным периодом для романтических встреч. В мае-августе возможно знакомство, которое перевернет вашу жизнь.

У Львов есть риск впасть в сильную зависимость от предмета любви, что будет вам только мешать в финансовой сфере. Уже с начала года в отношениях с любимым человеком могут наблюдаться препятствия и ощущаться трудности. В 2021 году вы вряд ли сможете адекватно оценить происходящее, в том числе и собственные чувства.

Стрельцов ожидают интересные задачи и приятные открытия. Для вас наступающий год – хорошая возможность выделиться из серой массы; если вы будете уделять время творчеству – достигнете определенных результатов. Пусть это будет не профессиональный рост, но приятное и ощутимое достижение для вас лично.

Общая рекомендация на 2021 год для всех представителей стихии – быть добрее к близким и не выплескивать негатив на окружающих. Сделайте выражение «Мой дом - моя крепость» основополагающим девизом на следующий год.

	ЯНВАРЬ				ФЕВРАЛЬ				МАРТ				
Пн	4	11	18	25	1	8	15	22	1	8	15	22	29
Вт	5	12	19	26	2	9	16	23	2	9	16	23	30
Ср	6	13	20	27	3	10	17	24	3	10	17	24	31
Чт	7	14	21	28	4	11	18	25	4	11	18	25	
Пт	1	8	15	22	5	12	19	26	5	12	19	26	
Сб	2	9	16	23	6	13	20	27	6	13	20	27	
Вс	3	10	17	24	7	14	21	28	7	14	21	28	

	АПРЕЛЬ				МАЙ				
Пн	5	12	19	26	3	10	17	24	31
Вт	6	13	20	27	4	11	18	25	
Ср	7	14	21	28	5	12	19	26	
Чт	1	8	15	22	6	13	20	27	
Пт	2	9	16	23	7	14	21	28	
Сб	3	10	17	24	1	8	15	22	29
Вс	4	11	18	25	2	9	16	23	30

	ИЮНЬ				ИЮЛЬ			
Пн	7	14	21	28	5	12	19	26
Вт	1	8	15	22	6	13	20	27
Ср	2	9	16	23	7	14	21	28
Чт	3	10	17	24	1	8	15	22
Пт	4	11	18	25	2	9	16	23
Сб	5	12	19	26	3	10	17	24
Вс	6	13	20	27	4	11	18	25

	АВГУСТ				СЕНТЯБРЬ				
Пн	2	9	16	23	30	6	13	20	27
Вт	3	10	17	24	31	7	14	21	28
Ср	4	11	18	25		1	8	15	22
Чт	5	12	19	26		2	9	16	23
Пт	6	13	20	27		3	10	17	24
Сб	7	14	21	28		4	11	18	25
Вс	1	8	15	22	29	5	12	19	26

	ОКТАБРЬ				НОЯБРЬ				ДЕКАБРЬ				
Пн	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27
Вт	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28
Ср	6	13	20	27	3	10	17	24		1	8	15	22
Чт	7	14	21	28	4	11	18	25		2	9	16	23
Пт	1	8	15	22	5	12	19	26		3	10	17	24
Сб	2	9	16	23	6	13	20	27		4	11	18	25
Вс	3	10	17	24	7	14	21	28		5	12	19	26

